

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember)

A második világháború után a magyar politikai rendőrség megszervezése két helyszínen, két vezetővel indult meg: Debrecenben Tömpe Andrással, Budapesten Péter Gáborral.¹ Ennek a kettősségnek lett az eredménye, hogy 1945 elején megalakult a Tömpe vezette Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, illetve a Péter által parancsnokolt Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya,² sőt katonai vonalon is megkezdődtek a politikai nyomozások, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán (Katpol).³

A politikai rendőrség területi munkamegosztásának feloldása Rajk László belügyministerségéhez köthető. Ő ugyanis előbb 1946. augusztus 30-án a minisztertanácsban belügyi létszámcsökkentésre és egy egyszerűbb szervezeti struktúrára tett javaslatot, ami a politikai rendészet esetében ekkor még csak a járási kapitányságokon lévő osztályok megszüntetését jelentette volna.⁴ Majd miután a grémium támogatta az előterjesztést, 1946. szeptember 5-én kihirdették a 10.060/1946. M.E. számú rendeletet, amelynek értelmében a belügyminiszter felhatalmazást nyert arra, hogy az államrendőrség egyes szerveit – a belügyi tárca költségvetési kiadásainak csökkentése, illetve az ügyintézés hatékonyabbá tétele érdekében – összevonhassa vagy megszüntethesse.⁵ Így október 6-án az 533.900/1946. B.M. számú rendeletével a vidéki ügyekért felelős politikai rendőrséget beolvasztotta a fővárosiba, amelynek elnevezését Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályára (ÁVO) változtatta, működési köre pedig kiterjedt az ország egész területére.⁶ Az év végén pedig megjelent az új szervezet feladat- és ügykörének részletes szabályozása.⁷

Igaz, Péter Gábor szervezete az államigazgatási hierarchiában „csupán” a rendőrség egyik osztálya maradt, ám a belügyminiszter közvetlen alárendeltségébe került, vagyis a vidéki és a budapesti rendőrfőkapitány már nem diszponálhatott felette. A közbeeső parancsnoki szint kiiktatásából következett, hogy szolgálati értelemben a vidéki államvédelmi osztályok sem a helyi rendőrkapitányhoz, hanem az Államvédelmi Osztály vezetőjéhez tartoztak. A hatalomgyakorlás egy nagyon fontos szegmensét tekintve ugyanakkor a politikai rendőrség továbbra is a második vonalban maradt. Hatósági jogkörökben sem egy vidéki államvédelmi osztályvezető, sem egy államvédelmi előadó vagy megfigyelő (ilyenek működtek a nagyobb forgalmú helységek kapitányságai mellett), sőt maga Péter Gábor sem járhatott el önállóan. A politikai ügyekben formailag még mindig úgy állt a helyzet, hogy kényszerintézkedésekre csak javaslatot tehettek, a végső szót pedig a kapitányság/főkapitányság vezetője mondta ki.⁸ Funkcionális párhuzamosságot tartott fenn továbbá, hogy a Katpol is megőrizte saját pozícióit, különösképpen a hírszerzés és a kémelhárítás területén.

Az alábbiakban az ÁVO szervezeti egységeit, valamint a felső vezetőket mutatjuk be.

Az osztálytörzs

Az ÁVO vezérkarának élén a hazai kommunista mozgalomban edződött egykori szabóinas, Péter Gábor állt. Mint már utaltunk rá, előzőleg a fővárosi politikai rendészet parancsnoka volt, majd az egységes államvédelem vezetői székébe került, de első embere lett az ÁVO utódszerveinek is, az 1948. szeptember 10-én életre hívott Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának (BM ÁVH), majd az 1949. december 28-

ától a minisztériumból kibújó, önálló Államvédelmi Hatóságnak (ÁVH). Utóbbinak egészen pontosan 1953. január 3-ig, amikor Rákosi Mátyás kegyeiből kiesve, az ő utasítására letartóztatták. December 24-én a Budapesti Hadbíróóság bűnösnek mondta ki népellenes tevékenységben, hűtlenségben, halált okozó súlyos testi sértésben, továbbá folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, külföldre szökés elősegítésében és társadalmi tulajdon elleni bűntettben, ezért életfogytiglani börtönt szabott ki rá. Az ítéletet a másodfokú joghatóság, az 1957. január 15-én összeülő Katonai Felsőbíróóság is helybenhagyta. Péter életében változás a forradalom után következett, az 1957-es perújítási nyomozást követő újabb ítélet büntetését jelentősen lecsökkentette, 1959 januárjában pedig egyéni kegyelemmel szabadult. 1965-ös nyugdíjazásáig a Magyar Divat Intézet könyvtárában dolgozott.⁹

Péter Gábor aktív államvédelmi évei alatt folyamatos összeköttetésben állt Rákosi Mátyással, ez azonban a politikai rendőrség első éveiben még nem jelentett minden tekintetben szabad kezet számára: a szervezet személyi összetétele például olyan terület volt, ahol időnként türelmet kellett tanúsítania. Azt még neki és a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetésének is tudomásul kellett vennie, hogy a Független Kisgazdapárt (FKGP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) is ragaszkodik egy-egy osztályvezető-helyettesi pozícióhoz. Így történhetett, hogy Péter legelső helyettese, a kommunista Fehér Lajos mellé – paritásos alapon – 1945 közepén megérkezett a szociáldemokrata Hortobágyi Endre, majd 1946 nyarán a kisgazdák intendánsa, Gyuris Aladár.¹⁰

1946 szeptemberében Fehér Lajos távozásával¹¹ megüresedett a kommunista helyettes széke, és pártja úgy döntött, hogy azt egy kipróbált szakemberrel tölti be. Sok választási lehetőségük nem volt, ekkortájt ugyanis a titkosszolgálat hiányszakmának számított. Rákosi ezért már jó ideje lobbizott a szovjeteknél régi elvtársa, Kovács János hazaengedéséért.¹² Kérése végül meghallgatásra talált, Kovács pedig akkor foglalhatta el Fehér Lajos szobáját, amikor már küszöbön állt az egységes politikai rendőrség létrehozása.

1946. október 8-án Péter tudatta az állománnyal, hogy a főkapitány Hortobágyi Endrét áthelyezte bűnügyi vonalra,¹³ így a két nappal korábban útjára indított Államvédelmi Osztály gyakorlatilag a Kovács–Gyuris helyettesi párossal kezdte meg a munkát. De mit is tudunk róluk? Kovács Jánosról annyit, hogy a harmincas évek közepe óta élt a Szovjetunióban, az ottani Állambiztonsági Népbiztosság ezredesi rangját viselte. Mikor Rákosi kérésére áthelyezték Magyarországra, a Belügyminisztérium sajtórendészeti csoportjának élére került, ami csak névleg volt igazgatási szervezet, valójában a politikai rendészeti osztályoktól beérkező bizalmas információk rendszerezésével, illetve a levélellenőrzéssel foglalatoskodott.¹⁴ Péter minden jel szerint elég jól szót értett újdonsült kommunista helyettesével. Bizton számíthatott rá a legfrissebb szovjet tapasztalatok átadásában, és ennek megfelelően számos feladatkört bízott rá. Ő vitte az üzemi, a kerületi és a minisztériumi vonalat és még további öt alosztály felügyeletét.¹⁵

Gyuris Aladár a Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, majd a Horthy-éra rendőrségénél szocializálódott és járta végig a számarlétrát: 1921-ben mint díjnok kezdett, a fogház- és toloncügysztyálon dolgozott, később rendőrkapitány lett. 1944-ben a Margit körúton és Sopronkőhidán raboskodott, Németországba deportálták, ahonnan 1945 januárjában tért vissza. Három hónapos bűnügyi beosztást követően a politikai rendészetnél felügyelete a kerületi, peremvárosi csoportokra és a Gazdasági Hivatalra, valamint a tanulmányi ügyekre terjedt ki.¹⁶

Péternek ugyanakkor továbbra is el kellett viselnie szocdem „segítőt” is. Az SZDP ugyanis Hortobágyi után a kiscepi rendőrkapitány-helyettest, Bittman Istvánt küldte a testületbe, ám neki pár hónap után elege lett az ávos létből, és 1947 májusára kijárta visszahelyezését a jól ismert Kiscepre. Három évvel később aztán a szociáldemokraták ellen indított legjelentősebb támadás, a Kálmán József és társai-per másodrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönbüntetést kapott. 1962-ben rehabilitálták.¹⁷

A kommunisták egyre sikeresebb erőpolitikájának köszönhetően Bittman helyére már egy saját hívük került. Tímár István a háború előtt ügyvédként praktizált, munkaszolgálatosként került ki a frontra, ahol 1944-ben átszökött a szovjetekhez. 1945 elején Tömpe embereként lett a politikai rendőrség tisztje, 1945 végén pedig már Péter egyik nyomozó alosztályának vezetője. Az ÁVO-n közvetlenül helyettesi kinevezése előtt a VIII. (vizsgálati) alosztály és a hozzá tartozó népügyészeti kirendeltség vezetője volt. 1947. július 26-án Péter a saját maga által felügyelt stratégiai területek: az üzemi szabotázselhárítás, illetve az egyházakban és a társadalmi egyesületekben folytatott hírszerzés (VII. alosztály), az említett vizsgálati (VIII. alosztály), a nyilvántartás (X. alosztály) és a hivatalirányítás szempontjából nem elhanyagolható személyzeti ügyek (XIV. alosztály) együttes operatív irányítását ruházta át új helyettesére. Tímár annak ellenére jutott el ilyen felelős beosztásokba, hogy – az iratok tanúsága szerint – nem élvezte Péter feltétlen bizalmát.¹⁸

1948 során az ÁVO mindhárom helyettese távozott a szervezettől. Előbb Kovács, aki nyáron gyógykezelésre utazott a Szovjetunióba, ahol meghalt.¹⁹ Helyének betöltésére csak szeptemberben, már a BM ÁVH-n került sor, egy szovjet–magyar pályatársa, Szücs Ernő személyében. Nagyjából ekkora érett meg a helyzet annyira, hogy Péter megszabadulhasson a gyanakvó szemekkel figyelt Tímártól, aki 1948. december 14-ével átkerült főosztályvezetőnek az Igazságügyi Minisztériumba.²⁰ (Onnan szedték elő 1953 januárjában és a Péter-ügyben 11 évre ítélték. Nem sokkal a forradalom előtt nyílt meg cellájának ajtaja, a következő évben visszakerült az Igazságügyi Minisztériumba, 1961-ben pedig a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettesévé nevezték ki. Pályáját a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatójaként fejezte be.²¹) Tímár távozása után két héttel a kispap Gyuris Aladár kérte nyugdíjazását, és december 30-án az utolsó nem kommunista helyettesként köszönt el a szervezettől.²²

Az ÁVO vezetőjének és helyetteseinek munkáját egyrészt a Titkárság segítette (elnevezése 1947. szeptember 11. után Osztálytörzs), adminisztratív személyzetével és a gépirónőkkel, másrészt azok a tiszték, akiket rövidebb vagy hosszabb időre az egyes szervezeti egységektől áthelyeztek a törzsállományba. Továbbá itt szükséges megemlíteni az államvédelem működése szempontjából két meghatározó pozíciót: az osztály párttitkáráét és orvosáét.

A politikai rendőrség kezdetektől fogva erőteljesen a kommunisták felé húzott, az 1946 októberében megalakuló ÁVO-ban pedig csak tovább nőtt a párt befolyása. 1947 első felében a 28 vidéki osztályvezetőből 18 az MKP, nyolc az SZDP, egy a FKGP, egy pedig a Nemzeti Parasztpárt (NPP) tagja volt.²³ Péter Gábor 1947 áprilisában büszkén jelentette szovjet elvtársainak, hogy „Magyarország politikai rendőrségének 80 százaléka kommunistákból áll. Így tehát lényegében a mi kezünkben van.”²⁴ Még ha a Péter-féle számadat valamelyest túlzó is lehetett, bizonyos, hogy a kommunista párt országos politikai súlyát jóval meghaladó mértékben volt jelen a politikai rendőrségen (ezért sem volt véletlen, mint majd látjuk, hogy a pártokkal foglalkozó ÁVO-részleg célterületei közül épp az MKP hiányzott). Természetesen az aránytalanság áthagyományozódott az 1948. júniusi, a szociáldemokratákkal való egyesülési kongresszus utánra is. A fúziót követő hónapban az ÁVO 1839 fős állományából 1819-en az MKP, 10-en az SZDP, 10-en az NPP soraiból jöttek, ugyanakkor 440-en már MDP pártmunkás igazolvánnyal rendelkeztek.²⁵ A munkahelyi pártéletet tekintve az állomány elsősorú többségének főorganizátora 1947 végétől Vándor Ferenc volt. A helyi MKP-, majd MDP-pártbizottság titkára 1942 végéig gyári munkásként szocdem vonalon mozgolódott, közben két hetet töltött az Andrásylaktanyában lefogva a „társadalmi rend felforgatására irányuló cselekedet” miatt. Bűnlajstromán a következő tétel a katonai szolgálata alatt elkövetett szabotázs-cselekmény volt, amiért is egy időre újra őrizetbe került. 1944 novemberében alakulatától megszökött, és Budapesten bujkált. A fővárosi harcok elcsendesedésekor a XI. kerületi politikai rendészethez csatlakozott, és három hónapig a szovjet elhárítással együtt nyomozott. 1946 januárjában a központba rendelték a kerületeket koordináló

csoporthoz, innen került át 1947 nyarán az ÁVO kommunista pártszervéhez, posztja előbb függetlenített párttitkárhelyettes, majd párttitkár volt. Ebben a beosztásban maradt a BM ÁVH-n is, 1949 októberétől pedig egyéves pártfőiskolára került, ahonnan visszatérve az ÁVH Határőrség Pártépítési Osztályának vezetője lett. A hatóságon belüli első nagyobb tisztogatási hullám (a Szücs Ernő nevével fémjelzett ügy) őt is érintette, 1950 szeptemberében letartóztatták, és a következő év elején háborús és népellenes bűntett, izgatás, szolgálati titoksértés, valamint orgazdaság vádjával 12 évi börtönre ítélték. 1954-ben a Katonai Felsőbíróság felmentette és szabadlábba helyezte, ezután a Szállítóberendezések Gyárában kapott munkát.²⁶

A politikai rendőrség orvosainak feladata nemcsak az állomány ellátása volt, hanem az Andrassy út 60.-ban, illetve a szomszédos házakban fogvatartottak egészségügyi felügyelete, adott esetben kihallgatható állapotba hozása is. A szolgálat vezetését Bálint István látta el, aki egyetemi diplomáját Olaszországban szerezte, mint ideggyógyász, majd pedig a Zsidó Kórházban dolgozott, miközben a szociáldemokrata pártban is tevékenykedett. 1945-ben csatlakozott a kommunistákhoz és Péter Gábor fővárosi szervezetéhez, amelynek rendőrorvosa lett. Bálinthoz a BM ÁVH-n a Főorvosi Hivatal, az ÁVH-n az Egészségügyi Osztályt rendelték, 1953 elején pedig a hatóság vezetőjének letartóztatását követő napon vették őrizetbe. A Péter-ügyben V. rendű vádlottként állt a hadbíróság elé, ahol népellenes bűntett, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélés, vesztegetés és személyes szabadság megsértésében találták bűnösnek, és 8 év börtönre ítélték. 1956. október közepén kegyelmet kapott, a következő évben felmentették a vádak alól. Szabadulása után különböző egészségügyi intézményekben dolgozott, praktizált, majd az Országos Munkaegészségügyi Intézet Lélektani Osztályának vezető főorvosa lett.²⁷

I. alosztály

Az alosztályi szintű szervezeti egységek (a korabeli szakzsargonban: vonalak) közül az első a politikai pártok megfigyelésével foglalkozott, kitüntetett helyen a kiscgazdákkal, amihez az 1946 decemberében kirobbantott Magyar Közösség-ügy szolgáltatott alapot. A revíziós, illetve német- és szovjetellenes hagyományokkal rendelkező társaság ugyanis jó kapcsolatokat ápolt az FKGP vezérkarával, ami kapóra jött a kommunistáknak: a korábbi szórványakciók után ezúttal már totális támadást indíthattak a legnagyobb tömegtámogatottsággal rendelkező párt ellen, amiben az ÁVO-ra és az ugyancsak a befolyásuk alatt álló Pálffy-féle Katpolra egyaránt támaszkodhattak. A vizsgálatot a két szervezet a szovjet elhárítással karöltve folytatta, hamar indokot teremtve nem csupán a kiscgazdák, de a többi politikai tömörülés utáni nyomozásra és a rendszeres vegzálásokra is.

Az 1947 áprilisában az operatív csoportvezetőknek tartott eligazításon az ország pártéletének „feltérképezése” is terítékre került, ám a gyűlések megfigyelésére, a vezetők nyilvántartásba vételére, a tagság összetételének felderítésére, a bizalmi (B) munkára való beszervezésekre vonatkozó ukázok egy politikai szereplőre nem vonatkoztak, az MKP-ra.²⁸ A kommunisták akkor kaptak komolyabb államvédelmi figyelmet, amikor szónokaik személyi biztonságáról volt szó, ez amúgy ekkor még állt a szocdemekre is. A nyilvános rendezvények ellenőrzését az ÁVO-nak úgy kellett megszervezni, hogy a jelen lévő munkáspártiak ellen nehogy merénylet történhessen.²⁹

A tárgyalt időszakban a párt-vonal első számú felelőse mindvégig Horváth Sándor volt, aki a harmincas évektől a szocdemek, majd a kommunisták soraiban edződött, és a legelső között csatlakozott a politikai rendőrséghez. 1945. január 23-án tette le az esküt (még Hamburger Sándor néven) Debrecenben a politikai rendészet beindításán szorgoskodó Tömpe András előtt, majd februárban már Péter Gábornál ismerkedett a nyomozómunkával. Az ÁVO megszervezése előtt a budapesti kerületekben dolgozó részlegeket irányította ún. külső csoportfőnökként, később a hatóság belföldi

elhárításának vezetői garnitúrájához tartozott (egyike a Rajk-ügy vizsgálóinak), egészen 1951-ig, amikor kártevés vádjával három évre börtönbe került. 1954-es szabadulása után az Országos Rendőrkapitányságra került osztályvezetőnek.³⁰

I/a. alosztály

Számozása ellenére az I/a. alosztály korántsem volt alárendelt szerepben. Itt folyt a kerületi és a vidéki szervektől beérkezett sürgős, rövidebb távmondatok és a futárpostával hetente megküldött részletesebb tájékoztatók kiértékelése; utóbbiakhoz tartoztak a heti egyszer, majd idővel csak havonta elkészített hangulatjelentések, amelyekben a kormányintézkedések vagy a gazdasági helyzet visszhangjáról kellett számot adni. Az információáramlás határfokát ugyanakkor nagyban csökkentette a benne résztvevők képzetlensége (sokaknak gondot okozott annak eldöntése, hogy mit is kell pontosan jelenteni), továbbá a technikai eszközrendszer fejletlensége (egészen pontosan a távbeszélő-készülék hiánya).³¹

Az alosztály a befolyt híryananyagokat kiértékelte, majd összeállította a Péter Gábornak és az ő hivatali felettesének, Rajk László belügyminiszternek szánt tájékoztatókat. Az ávós küldemények szétszétlásánál ugyanakkor nem csak a belügyi hierarchiát vették figyelembe. A jelentések befutottak Rákosi Mátyás titkárságára, valamint formális és informális pozícióik révén az MKP vezérkarának más prominenseihez is, Gerő Ernőhöz, Farkas Mihályhoz és Révai Józsefhez.³²

Érthető hát, hogy egy ilyen bizalmas munkakörben a lehető legmegbízhatóbb bajtársakra volt szükség, amit az alosztály eredete is bizonyít. A gyökerek ugyanis a Belügyminisztérium sajtórendészeti csoportjához nyúlnak vissza, amelyet Kovács János hozott át magával új munkahelyére, az azonban kérdéses, hogy ezzel a párttájékoztatók összeállításán túl a levéllenőrzési munkát is megörökölte-e az ÁVO I/a. alosztálya.

Az alosztály első vezetője Mátrai Tamás volt, aki kinevezésekor több mint egy éve dolgozott már a szervezetnél. A háború alatt a munkaszolgálatból a szovjetekhez szökött, majd 1945. márciusi hazatérése után szinte azonnal a budapesti politikai rendészetnél jelentkezett. Kereskedelmi érettségivel és friss kommunista párttagkönyvvel a zsebében Mátrai jó kádernek bizonyult, 1946 júliusától már szolgálatvezetőként vette ki részét a nyomozómunkából. Az ÁVO I/a. alosztály élén 1947. július 7-ig állt, majd a XIV. alosztály vezetésével bízták meg. Saját bevallása szerint 1948. május elsején Péter mint megbízható emberét helyeztette át a Külügyminisztériumba igazgatási főosztályvezetőnek, ahonnan 1950 januárjában bécsi ügyvivőnek küldték ki. Az államvédelem első emberéhez való közelsége indokolhatta, hogy három évvel később az 1953-as Péter-ügyben őt is lefoglalták, és mivel végül vádat nem emeltek ellene, novemberben kiengedték a vizsgálati fogságból.³³

Az információszervnél Mátraitól a stafétát 1947. július 7-én addigi helyettese, egyúttal Kovács János szovjet-magyar pályatársa, Szücs Ernő vette át.³⁴ Az új parancsnok textilgyári munkásként a hazai kommunista mozgalomban aktivizálódott, és a harmincas évek első felében a Szovjetunióban élt. 1935-ben hazatért, de egy év sem telt bele, letartóztatták. 1940-es szabadulása után nem sokkal a Komintern Moszkvába rendelte. A második világháború alatt a moszkvai rádió magyar szerkesztőségében dolgozott, a frontra került, ahol politikai tisztként szolgált, és részt vett a szovjet főváros védelmében. Ottlétének volt azonban egy fontos dátuma, 1942. február 2., a nap, amikor szovjet állambiztonság beszervezte. Szücs tehát az NKGB külső munkatársa volt, és végső soron ennek köszönhető, hogy káderhiánnyal küszködő pártja itthon igényt tartott rá. 1945. szeptember 28-tól a BM Kovács-féle cenzúra-információs sajtóalosztályán dolgozott, mint helyettes, ezalatt jutott ideje arra is, hogy „Gerendás” fedőnéven jelentsen szovjet elvtársainak magyar elvtársairól. Egy év belügyi tapasztalatszerzés után vonult be az államvédelemhez, ahol folytathatta a bizalmas párttájékoztatók szerkesztését. Nemsokára Szücs pályája az államvédelemnél szépen

felívelt. 1948 szeptemberében a BM ÁVH-n átvette az időközben elhunyt Kovács János helyét, sőt Péter helyettesítése mellett előbb az operatív ügyek, majd az ÁVH hálózati munkájának főfelelőse lett. A fényes karrier 1950 szeptemberében tört derékba. Ekkor döntött úgy Rákosi, hogy megszabadul a Rajk-ügyben sokat látott és tapasztalt ezredestől (eleinte ő vezette Bjelkinnel párban Rajk kihallgatását), és letartóztatta. A kémkedéssel megvádolt Szücs Ernő és testvére, Miklós ügyéből azonban nem lett kirakatper, novemberben a kihallgatásuk alatt mindkettőjüket halálra verték.³⁵

1948. augusztus 28-án az I/a. alosztály Wagner Anna személyében egy újabb moszkovita vezetővel gazdagodott.³⁶ Wagner rövidebb könyvkereskedői szárnypróbálgatást követően 1923-tól a baloldali szerveződések világában találta meg életcélját. E döntése a magyar kommunista vezetés támogatásával is találkozott, olyannyira, hogy 1930-ban a Szovjetunióba küldték politikai iskolába. Eztán közel két évtizeden keresztül látott el különböző szovjet pártmegbízatásokat, köztük Szücshez hasonlóan az ottani magyar rádió szerkesztőségében és komiszárként a fronton. 1945 januárjától újra Budapesten tevékenykedett, a szovjet hadsereg lapjánál, az *Új Szónál*, amelynek megszűnése után a parancsnokság az MKP rendelkezésére bocsátotta. Innen a gyakorlott „hírszerkesztőt” az államvédelem tájékoztatási munkaterületére irányították. Így került tehát Wagner Anna rendőri kötelékbe, s abban egészen 1959-es nyugállományba helyezéséig megragadt. Az ÁVO és utódszerveinek információs tevékenységét irányította 1950 novemberéig, majd a BM Személyzeti Főosztályára vezényelték, 1953-tól pedig több mint hat éven keresztül a minisztérium Üdültetési és Gyermekneveltetési Központjában dolgozott. A belügyes évek végeztével sem lankadt munkakedve, nyugdíjas napjaiban az MSZMP KB Iroda társadalmi munkatársaként foglalataskodott.³⁷

I/b. alosztály

Péter Gábor 1948. január 3-án rendelte el az I/b. elnevezésű részleg felállítását, élére Sándor Imrét nevezte ki, de a felügyeletét saját maga látta el.³⁸ Az új alosztály feladata a vidéki államvédelmi szervek munkájának koordinálása lett. Kezdetben a városi osztályok mindegyike közvetlenül tartott kapcsolatot a budapesti központtal, de 1947 augusztusában megkezdődött közöttük a hierarchia kialakítása, aminek következtében 1948 januárjától az Andrássy út 60-nak közvetlenül tíz ún. külső osztály jelentett, amelyekhez további 18 ún. alárendelt osztály tartozott.³⁹

Az ÁVO vidéki szervei 1948. január 17-e után⁴⁰

Külső osztály	Alárendelt osztály	Illetékességi terület (vármegyék)
Budakörnyék	Esztergom, Balassagyarmat	Észak-Pest (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye nagykátai, monori, alsódabasi és ráckevei járásai, valamint a tőlük északra fekvő járások az Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának illetékességi területét kivéve), Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont
Miskolc	Eger, Szikszó, Sátoraljaújhely	Heves, Borsod-Gömör, Abaúj, Zemplén
Debrecen	Nyíregyháza, Mátészalka, Berettyóújfalú	Hajdú, Szabolcs, Szatmár-Bereg, Bihar
Szolnok	Gyula	Jász-Nagykun-Szolnok, Békés
Szeged	Szentes, Makó, Hódmezővásárhely	Csongrád, Csanád
Kecskemét	Baja	Észak-Pest (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye abonyi, kunszentmiklósi járásai, Cegléd és Nagykörös megyei város, Kecskemét thj. város, valamint a tőlük délre fekvő járások), Bács-Bodrog

Pécs	Szekszárd, Kaposvár	Baranya, Tolna, Somogy
Szombathely	Zalaegerszeg	Vas, Zala
Győr	Sopron	Győr-Moson, Sopron
Székesfehérvár	Veszprém	Fejér, Veszprém

Fél év múlva a külső osztályok száma tovább csökkent, ugyanis júniusban Kecskemétet Szeged alá helyezték,⁴¹ Győrt (Sopronnal egyetemben) Szombathelyhez, továbbá az esztergomi államvédelmiseket, valamint a komáromi és tatai kirendeltségeken dolgozókat jelentéseik, kérelmeik felterjesztése tekintetében a székesfehérvári ÁVO-hoz kapcsolták.⁴²

1948. január 14-én a járási kapitányságokban dolgozó államvédelmi megfigyelő megnevezését is előadóra változtatták, és szolgálatilag alárendelték a helyi rendőrkapitánynak (személyi ügyekben az illetékes vidéki osztályvezetőhöz tartozott). A kapitányság vezetője viszont köteles volt a politikai rendőrség felől érkező megkereséseknek eleget tenni és azokat az előadó útján végrehajtani, aki feladatának elvégzéséhez a rendőri személyzet más (nem államvédelmi) beosztottjait is igénybe vehette.⁴³

Az országos hálózat összefogását kapta feladatul tehát 1948 első napjaiban Sándor Imre, aki mivel a felsőkereskedelmi iskola végeztével tisztviselőként nem tudott elhelyezkedni, műszerésztanoncként, utazóügynökként és vasesztergályosként próbálta megélhetését biztosítani, egészen addig, amíg 1943-ban kézhez nem kapta MUSZ-behívóját. Sándor 1945 januárjában megszökött alakulatától, de elfogták és a soproni katonai fegyházba vitték. Márciusban a szovjet csapatok szabadították ki, és egy hónapon belül a fővárosban szerveződő politikai rendőrség sorait gyarapította. Péter Gábor parancsnoksága alatt előbb a pártokba, egyesületekbe beszivárgott „reakciók” kiszűrésében, majd az ún. intellektuális vonatkozású politikai bűncselekmények nyomozásában vett részt, utóbbiban kis idő elteltével csoportvezetőként is. Két hónapos bécsi felderítő munkát követően a politikai rendészetnél még igencsak gyerekcipőben járó kémelhárításba is belekóstolt. Az ÁVO-n megjárta a XVI. és a XIV. alosztályokat (előbbinél vezetői, utóbbinál vezetőhelyettesi beosztásban), mielőtt megkapta volna a vidéki ügyek első számú referensének tisztét, amely alól a BM ÁVH hivatalos felállítása előtt két nappal, szeptember 8-án mentették fel. Ezt követően a Belügyminisztériumban működő ÁVH-kirendeltség vezetője lett, és rendszeres résztvevője a belügy pártkollégiumi üléseinek. Az önálló ÁVH felállítása a kirendeltséget okafogyottá tette, annak feloszlata után 1950-ben Sándorra újra a vidéki osztályok irányítását és ellenőrzését osztották, majd 1951 januárjában az ÁVH Budapesti Osztályának vezetőjévé nevezték ki. 1953. november 1-jén „kispolgári csökevényei” miatt kényszerült megválni a szervezettől, elbocsátását követően az Országos Létszám Bizottság főelőadójaként dolgozott.⁴⁴

Sándor Imre 1953. szeptember 8-ai leváltásakor az I/b. alosztály ideiglenesen megbízott vezetőjének Imre Mátyást nevezték ki, azonban 10-én hatályba lépett a BM ÁVH-ról rendelkező belügyi norma, így őt ténylegesen már az új szervezetnél véglegesítették.⁴⁵

II. alosztály

Az idegen titkosszolgálatok hazai tevékenységének leleplezése az ÁVO-n önálló szervezeti rangra emelt kémelhárításra várt. A Dékán István II. alosztálya és vármegyei alárendeltjei kapták feladatul az ország területén élő vagy ideérkező külföldiek, a kiutazni szándékozó magyar állampolgárok ellenőrzését, a határátkelők, vasutak, országutak, csempészösvények, szállodák, benzinkutak figyelését, és rájuk várt az ipari centrumokban a kémek, szabotázscselekmények felderítése.⁴⁶ 1947 végére az egyre nyilvánvalóbb hidegháborús kihívások következményeként a szervezet újabb profíllal bővült, a határon túli hírszerzéssel. A külföldi információszerzés azonban az

államvédelemnél még sokáig csak gyerekcipőben járt, főképp a káderhiánynak köszönhetően. A háború utáni években ezt a munkát inkább a Horthy-érából megörökölt szakembergárdára alapozva a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya végezte, 1945 júniusától Gáth Zoltán parancsnoksága alatt alosztályi szinten.⁴⁷ A katpolos hírszerzés fő feladatának az emigrációs katonai szervezetek, köztük az egyik legjelentősebb, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége szándékainak felderítését tekintette, főleg ügynökök beépítésével.

Dékán István az ÁVO ún. kettes vonalvezetője a harmincas évek során panziókban, éttermekben pincérkedett, majd a szovjet fronton fogságba esett, és csatlakozott a partizánokhoz. Lengyelországban és Erdélyben harcolt. 1945 januárjában részt vett a politikai rendőrség debreceni szervezésében, nem sokkal később Péter fővárosi egységéhez került. 1950 áprilisáig ő a kémelhárítás-hírszerzés fő organizátora, amikor egyes források szerint főnöke nyomására a „párthoz, feletteseihez, munkatársaihoz való rossz viszonya, szakmai és politikai önképzésének elhanyagolása” indokával leváltották.⁴⁸ Előbb a Belkereskedelmi Minisztériumban dolgozott, onnan pedig a rövid ideig fennálló, de stratégiaileg jelentős Középgépipari Minisztériumba helyezték. (A Rákosi egyik testvére, Bíró Ferenc által irányított tárca valójában a hadiiparért volt felelős.) Péter bukása után az egykoron fejére olvasott vádakot koholmányoknak minősítették, és 1953 júliusától újra a politikai rendőrségen szolgált, méghozzá igen magas pozícióban. A forradalom kirobbanásakor ő volt a belügyminiszter első (államvédelmi) helyettese, és egy szovjet egységgel Munkácsra, majd Moszkvába távozott. 1957 májusában tért haza, mint fordító dolgozott az Európa Könyvkiadónál. 1960-tól újra tanult szakmájának, a vendéglátásnak hódolhatott. Igazgatóhelyettes volt a Nemzeti Szállóban és a Vendéglátóipari Technikumban is, majd igazgató az ügynökkiképzéseknek és nem nyilvános nemzetközi megbeszéléseknek is helyet biztosító visegrádi Hotel Silvanusban.⁴⁹

III. alosztály

A hármason futottak az „amerikai dollár imperializmus szolgáloinak” minősített egyházak⁵⁰ megfigyelésével kapcsolatos jelentések. Az országos hírcsatorna központja az Andrassy úti III. alosztály volt, a vármegyei beosztottaknak ide kellett megküldeni a „rendszerellenességük” alapján egy kalap alá vett katolikus, református, evangélikus, zsidó és minden más egyház háza tájáról megszerzett politikai vonatkozású információikat. Az államvédelmi hírigény kiterjedt az országosan ismert vallási vezetők templomi beszédeire, a püspöki körlevelekre és más egyházi iratokra, de legfőképp a nem nyilvános tanácskozásokon elhangzottakra. Utóbbi is indokolta, hogy az alosztály nagy hangsúlyt fektetett a besúgóhálózat kiépítésére, amelyet a lebukások okozta országos botrányok elkerülése végett a legnagyobb körültekintéssel igyekezett végezni.⁵¹

Az ÁVO egyházi elhárításáért 1946 októberétől a jogi doktorátussal rendelkező Décsi Gyula felelt. A Pénzügyi Központ jogásza a háborús években a kisgazdapárthoz csatlakozott, de hamar kapcsolatot alakított ki a kommunistákkal is, sőt lényegében az ő oldalukon fejtett ki komolyabb tevékenységet, mivel részt vett fasisztaellenes akciókban, amiért aztán bujkálni kényszerült. Budapest ostroma után azonnal felkereste régi elvtársait, így került az MKP kiadójához, a Szikra Lapvállalathoz. A szerkesztőséget azonban márciusban már Péter Gábor politikai rendészetre cserélte. Az ÁVO III. alosztályán 1947. március 6-ig volt vezető beosztásban, majd július 26-án a VIII. (vizsgálati) alosztály irányítását vette át. Décsi végzettségét olyan jól kamatoztatta a területen, hogy a BM ÁVH-n, majd az ÁVH-n is rábízták a vizsgálati apparátus parancsnoklását. 1950 júniusában hagyta el a politikai rendőrséget, útja az Igazságügyi Minisztériumba vezetett, ahol előbb államtitkárrá nevezték ki, majd egy év sem telt el, és miniszterhelyettesé, végül 1952. november közepén ő lett a tárcavezető. Épp hogy csak megmelegedett a miniszteri székben, amikor elérte az államvédelem soraiban folyó tisztogatás. 1953. január 16-án követte Pétert a fogdába, a per negyedrendű vádlottjaként pedig a börtönbe; jogerősen kilenc évet szabtak ki rá. Büntetését neki sem

kellett végig letöltenie, 1957 júniusában a Legfelsőbb Bíróság szabadlára helyezte, a párt pedig újra a kultúra frontjára tessékelte, az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztője lett.⁵²

1947 márciusában, Décsi távozásakor a III. osztály vezetését addigi helyettese vette át. Tihanyi János 1940-ben a felsőkereskedelmi iskola elvégzése után egy textil-nagykereskedésnél kapott munkát, de a szociáldemokratákhoz csatlakozó kifutófiú gyorsan összeütközésbe került a hatóságokkal. Egy évvel később ugyanis már rendőri felügyelet (ref.) alatt állt, ami csak 1943 októberében a munkaszolgálatos behívójával egyidejűleg szűnt meg. A MUSZ-ból 1944-ben sikerült megszöknie, és hamis papírokkal túlélnie a vészkorszakot. 1945. február 11-én Fehér Lajos vette fel a budapesti politikai rendőrséghez, ott csoportvezetői beosztásokat látott el. Az ÁVO egyházi vonala után az államvédelem legkülönbözőbb területein vetették be. A BM ÁVH-n a szervezési, majd a személyi ügyek tartoztak hozzá, az önálló hatóságon a katonai kémelhárítást, az operatív technikát irányította, majd a hírszerzés helyettes vezetője lett. 1953. január 12-én őt is őrizetbe vették, de katonai bíróság elé végül nem került, mivel novemberben a belügyminiszter utasítására kiengedték. Ezt követően a Magyar-Szovjet Olaj Rt. főelőadójaként dolgozott. 1957 júliusától az IBUSZ vezérigazgató-helyettese volt, 1961 novemberétől a Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalatnál töltött be vezetői posztokat.⁵³

IV. osztály

Az ÁVO talán legproblematisabb elhárítási területének a fiatal generáció számított. Mivel a Magyar Közösség-ügy „szálai” az ő szerveződésekhez is elvezettek, a IV. osztályhoz tartozó államvédelmisek célkeresztjébe bekerültek a pártokkal, az egyházakkal együttműködő ifjúsági egyesületek, valamint az egyetemek, főiskolák, középiskolák diáksága, ugyanakkor nemzetközisége és a katolikus egyházzal ápolt kapcsolata révén kiemelt figyelemben részesült a cserkészmozgalom is. A nem kommunista, „jobboldali karakterű” fiatalság átneveléséhez Péter Gábor szervezete sajátos segítséget nyújtott: a besúgóhálózatot. Példának okáért az egyetemek esetében karonként szerettek volna egy megbízottat, aki kiépíti az információs rendszert, és a titkos adatgyűjtés terepei között felértékelődtek a kollégiumok is. A korabeli beszámolók alapján azonban az ifjúság kemény diónak számított. A múlttal, egzisztenciával nem rendelkező fiatalokat nehéz volt megszarolni, ezért inkább romantikus énjükre apelláltak, és világnézeti befolyással vagy a „kémjátszma”-kártya előhúzásával próbálkoztak.⁵⁴

Az ÁVO megszervezésekor a korántsem könnyűnek ígérkező ifjúsági vonal irányítása a nyolc reálgimnáziumi osztályt végzett Szöllősi Györgyre várt. Az 1945 előtt több fűrészüzemben megfordult magántisztviselő az SZDP-ből és az illegális munkából is próbálta kivenni a részét, amiért 1940 nyarán ref. alá vonták, de a munkaszolgálatból megszökve 1944 októberében első útja újra az illegalitásba, a Függetlenségi Fronthoz vezetett. A pesti harcok elmúltával a Tisza Kálmán téri kommunista pártszékházban jelentkezett, ott 1945. január 20-án a rendőrséghez helyezték. Három nap múlva a Budapesti Főkapitányság Eötvös utcai épületében megismerkedett az ugyanott szerveződő Péter Gábor-féle politikai rendszettel, ahová áthelyezését kérte. Nemsokára a szervezet egyik főcsoportvezetője lett. Az ÁVO IV. osztályát 1947. október 22-ig irányította, amikor is átvezényelték a Budakörnyéki Osztály élére. Később a hatóság ún. belső reakció elleni harcának vezetőjeként állt szolgálatban. 1953. január 12-én kártevő tevékenység és a háború előtti frakciózás gyanújával ő is lakat alá került, de bűncselekmény hiányában a vizsgálati fogságból novemberben elengedték. Az ifjúsági elhárításban edződött Szöllősi a polgári életben sem került távol e korosztálytól, a Stefánia Gyermekvédő Egyesület előadójaként kapott állást, másik ismert munkahelye a Képzőművészeti Alap volt.⁵⁵

A IV. osztályt Szöllősi 1947. októberi távozása után pár hónappal, 1948. január 8-án megszüntették,⁵⁶ de január 14-e után újra találkozhatunk ilyen számozású részleggel, ugyanis a XV. osztály új elnevezése IV. lett.⁵⁷

V. alosztály

Az ellenségképben történő hangsúlyeltolódások ellenére az ÁVO nem feledkezhetett meg az előző rendszerben kompromittálódott elemekről sem. Igaz, míg korábban a politikai rendőrség e küldetése több alegység között volt megosztva,⁵⁸ most egy részleghez, az V. alosztályhoz rendelték a földbirtokosok, arisztokraták, legitimisták, B-listázottak, volt katonatisztek, csendőrök megfigyelésének teendőit.⁵⁹ Ám hiába sorolták valamelyest hátrébb a múlt viselt dolgait a szervezeten belüli munkamegosztáskor, főleg vidéken ez munka még így is szinte kilátástalannak tűnt. A vármegyékben a ki nem telepített sváb lakosság, az egykori volksbundisták, SS-ek felkutatása nem elhanyagolható terhet rótt az állományra,⁶⁰ ráadásul különös gondot kellett fordítani a hazaérkező hadifoglyok ellenőrzésére is, a repatriálás csúcsszerve, az 1945-ben felállított Hazahozatali Kormánybiztosság ugyanis időközben megszűnt, és hatásköre a belügybe került át.⁶¹

Az ötös vonalon dolgozók nyakába varrt „tömörített, sűrű reakció”⁶² elhárításának összefogását elsőként Woititz Endre kapta feladatul, akiről tudható, hogy 1945. február 20-án lépett rendőri pályára, 1946 októberétől 1947. november 10-ig vezette az V. alosztályt, de leváltását követően még 1951. április 6-ig belügyi kötelékben maradt. A forradalom alatt disszidált, és egyes források szerint végül Izraelben telepedett le, ahol sorsjegyeladással foglalkozott.⁶³

Woititz helyét az alosztályon Alpár Zoltán vette át. Róla is csak annyi ismeretünk van, hogy a kereskedelmi érettségivel rendelkezők táborát gyarapította, és 1945. január 20-án kezdte meg szolgálatát a politikai rendőrségen. Az ÁVO-n 1947. augusztus elsejéig a XIV. alosztály vezetőhelyetteseként volt beosztásban, majd pár hónapra a VIII. alosztályhoz került. Neki 1947. november 10. után négy hónap adatott meg az ötös vonal parancsnoki tisztében, 1948. március 23-án felmentették és az állománytörzsbe helyezték. A következő év januárjában az MDP Szervező Bizottsága már a Kereskedelmi Minisztérium Államközi Főosztályára javasolta helyettes vezetőnek.⁶⁴

Alpár 1948. március 23-i áthelyezésével egyidejűleg az alosztályt megszüntették.⁶⁵

VI. alosztály

Péter Gábor az összes minisztérium és alá tartozó intézmény, az országos, illetve a vármegyei hatáskörű közigazgatási szerv és a közalkalmazottak szakmai szerveződéseinek ellenőrzését a VI. alosztályhoz rendelte. Feladata az volt, hogy a közhivatalokban a B-listázás dacára megmaradt „reakciós” elemeket kiszűrjék, közöttük beszervezéseket hajtsanak végre, és a beszerzett információk segítségével megakadályozzák a politikai aknamunkát, a szabotázs cselekményeket vagy a korrupciót. A részleg elhárítási körébe tartozott továbbá a rendőrség és a honvédség is (utóbbi újabb párhuzamosságot teremtve a Katpollal), illetve egy ideig azokon a kapitányságokon, ahol nem volt üzemi vonaltartó, a VI. alosztály helyi képviselője foglalkozott az ipari területtel.⁶⁶

Az állami szféra megfigyelésének szálai először Janikovszky Béla kezében futottak össze, aki a háborús éveket katonai szolgálattal és egyetemi tanulmányaival töltötte. 1944-ben szerezte meg orvosi diplomáját, az ellenállásban való részvétele azonban csak egy hónap praktizálást tett lehetővé számára az Újpesti Károlyi Kórházban. 1945 elején egy rövid ideig az Egészségügyi Szakszervezetnél dolgozott, február 12-én viszont az első között tett eleget a mozgalomban megismert Fehér Lajos hívásának, és a politikai rendőrök sorába lépett. Péter Gábor szervezeténél nemsokára az egyik legfontosabb személyé nőtte ki magát, 1945 májusában már az Andrassy út 60.-ban tevékenykedő nyomozó főcsoportok irányítója, ún. belső csoportfőnök. Az egységes államvédelmi szerv létrehozásakor kapta meg a VI. alosztályt, ahonnan 1947. augusztus 8-án távozott, méghozzá Szegedre, az ottani államvédelmi osztály vezetését vette át. A BM ÁVH-n a

határ-, folyam- és légi rendészeti ügyeket vitte, majd az egyik operatív főosztályvezetői pozíciót látta el, az ÁVH-n pedig a hatóság vezetőjének helyettesi címét viselte a II. (Katonai elhárító) Főosztály vezetőjeként. 1952 nyarán elbocsájtották, és az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője lett. 1953-ban a Péter-ügyben előszedték, tizedrendű vádlottként személyes szabadság megsértésének büntette miatt kétévi börtönre és közügyektől való eltiltásra ítélték, de még ebben az évben a közkegyelem folytán mentesült a büntetésének teljes végrehajtása alól. 1957-ben az ellene emelt vádak alól is felmentették. Munkahelye ekkor az Országos Onkológiai Intézet volt, később körzeti orvosként dolgozott.⁶⁷

Janikovszky után Ács Lajos irányította a VI. alosztályt. Vele kapcsolatban ez idáig semmilyen más információval nem rendelkezünk, mint azzal, hogy 1948. március 23-ig volt ebben a pozícióban, akkor ugyanis az alá tartozó szervezetet – az V. alosztállyal egy időben – megszüntették.⁶⁸

VII. alosztály

Az ÁVO kétéves működése alatt a VII. számozású alegység profilja többször változott. 1947-ben fő feladatának a célszemélyek titkos követése és a környezettanulmányok készítése számított, amelyet minden bizonnyal az abban az évben megalakított, 31 fős figyelőcsoport végzett, igaz, még jó ideig a nyomozóapparátus más tagjai is végeztek ilyen jellegű munkát.⁶⁹ A figyelősök parancsnoka Princz Gyula volt, aki ellátta az alosztály vezetőjének, az életútját tekintve ismeretlenségbe burkolódzó Kockás Ferencnek a helyettesítését, majd az utódja lett. Princz négy polgári iskola után az illegális mozgalomban, illetve fényképész szakmunkásként dolgozott; előbbi jó ajánlólevélnek bizonyult a politikai rendőrség 1945 utáni „toborzói” előtt, fotográfiai szakképesítése pedig minden bizonnyal előnyére szolgált a „lefigyelések” dokumentálása során. 1948. január 13-ával átkerült a vizsgálati részlegre, majd az ÁVH-n a Börtönügyi Osztályt is rábízták. 1951 januárjától pályáját a büntetés-végrehajtásnál folytatta, egészen 1953. január 8-i letartóztatásáig. A Péter-ügyben többek között a halált okozó testi sértést is a fejére olvasták, mielőtt jogerősen a nyolc év börtönt kiszabták rá. A forradalom után két napig élvezhette a szabadságot, majd ismét őrizetbe került. Az 1957-es perújítás során a Legfelsőbb Bíróság büntetését helybenhagyta, egyúttal azt az 1953-as közkegyelem folytán felére csökkentette. Szabadulása után a vendéglátásban dolgozott.⁷⁰

Aznap, amikor Princzet áthelyezték a vizsgálókhoz, a VII. alosztályt megszüntették,⁷¹ ám egy napra rá, 1948. január 14-én a XVI. alosztályt átnevezték VII. alosztállyá.⁷² Tehát új számozás alatt futott tovább a Radványi Dezső által felügyelt budapesti kerületekben folyó államvédelmi munka, különös figyelemmel a fővárosi üzemi elhárításra, valamint később már idetartozott az egyházi szervezetek és társadalmi egyesületekben folyó hírszerzési munka is.⁷³ Az új VII. alosztály parancsnoka, Radványi eredeti szakmáját tekintve selyemhurkoló szakmunkás volt, képezését négy év gimnázium és a kereskedelmi iskola két osztálya után szerezte meg. A Lehel úti Silk Harisnyagyár gépi hurkolójaként részt vett a textilesek szakszervezetében és a szocdem párt munkájában, 1943 októberében kellett bevonulnia munkaszolgálatra. 1945 januárjában csatlakozott Péter Gáborhoz, decemberig több budapesti kerület politikai nyomozó csoportjánál megfordult, mígnem az Andrassy úti központba vezényelték a fővárosi egységeket koordináló ún. Külső Csoportfőnökséghez, ott 1946 májusában vezetőhelyettes lett. Az ÁVO-n is a kerületi munka felügyeletét bízták rá a XVI. alosztály élén. Az átszervezés után a kibővített profilú VII. alosztályt vette kézbe, és a BM ÁVH-n is az üzemi elhárításért felelt. Az önálló hatóságon előbb a vizsgálatnál, majd a katonai elhárításnál osztottak rá vezető pozíciókat, de 1950. szeptember közepén Szücs Ernő letartóztatásakor őt is lefogták, fél év múlva pedig izgatás és hivatali titoksértés vádjával hat év börtönre ítélték. Az 1953-as közkegyelem folytán szabadult, és a Klement Gottwald gyárban, majd a Gyümölcsforgalmi Trösztben dolgozott, mindkét munkahelyén ügynökként az iparizsabotázs-elhárító szervezetet látta el információkkal. 1954-es

rehabilitálásával újra megnyílt az út a BM hivatásos állományába, 1959 végén belügyes parancsnoki állását a Magyar Rádió osztályvezetőségére váltotta.⁷⁴

VIII. alosztály

1945 után a politikai rendészeti osztályokon nem voltak elkülönített vizsgálati részlegek, először az ÁVO-n lett önálló felelőse a nyílt nyomozásoknak. A VIII. alosztályhoz tartoztak a kihallgató tisztek és a fogalmazók, valamint az ügyészségen felállított politikai csoport is, amelyet 1947 januárjától Népügyészségi Kirendeltségnek neveztek,⁷⁵ majd egy év múlva idevezényelték a VII. alosztály állományának jelentős részét, Princz Gyulával egyetemben.⁷⁶ Mivel – jelen tudásunk szerint – a kihallgatások menetét írásban egészen 1960-ig nem szabályozták, és az első ideiglenes tananyagot is csak 1958-ban osztották ki az érintett beosztottnak,⁷⁷ a vizsgálati munka szóbeli utasítások és az addig kialakult gyakorlat alapján folyt. Az ilyesféle szabályozatlanság persze tág teret engedett a fogvatartottakkal szembeni önkényeskedéseknek, lelki terrornak és fizikai erőszaknak. Nem véletlen, hogy a Princz Gyulával érkezett csapat idővel mint a kihallgatásokba bekapcsolódó „verőcsoport” vált hírhedtté, igaz, a nagyobb ügyek kivizsgálásához rendszerint az operatív tisztekre is szükség volt, és az ideiglenesen átirányítottak is azokat a munkamódszereket alkalmazták, amiket a „főállású” vizsgálók.

A VIII. alosztály első irányítója Tímár István volt, aki 1947. július 26-án ÁVO-vezetőhelyettesi kinevezésekor helyét egy másik jogásznak, Décsi Gyulának adta át.

IX. alosztály

A politikai rendőrség megalakulása óta igyekezett minél hatékonyabban kihasználni a titkos eszközökben rejlő adatgyűjtési lehetőségeket. Éppen ezért az ÁVO-n már szervezetileg is összefogták az operatív technika részterületeit, a reszortfelelős a IX. alosztály lett. Idetartozott a levélforgalom ellenőrzése, amelyet 1945 óta a Nyugati Pályaudvarnál lévő 62-es és a Keleti Pályaudvar szomszédságában működő 72-es számú Postahivatal fedett részlegében folytattak, illetve a távirat- és telexfigyelés, amivel pedig a 4-es Postán foglalkoztak. A telefonlehallgatás fejlesztése 1947-ben jutott olyan szintre, hogy az ekkor végrehajtott nagymértékű kábelbehúzási munkák eredményeként egy időben már több száz vonal ellenőrzése vált lehetővé. Az alosztály feladata volt továbbá a rádiófelderítés és -elhárítás, valamint a rejtjelezés (a diplomáciai rejtjelfejtést lényegében azok az egykori katonai hírszerzők végezték, akikre a Katpol nem tartott igényt), valamint itt készítették a nyomozati munkához szükséges fedőokmányokat. A csoport rendelkezésére állt egy fotólaboratórium, amely az okiratkészítésen kívül a terhelő dokumentumok fényképezését is elvégezte.⁷⁸ 1947-ben az alosztályon felállították a helyszínelő részleget, illetve az államrendészeti csoportot, amelynek ügykörébe az egyesületek nyilvántartását, gyűléseik, felvonulásaik szemmel tartását sorolták, továbbá e szervezeti egységhez tartoztak sajtórendészeti feladatok is, az újságírás területén működtetett bizalmi hálózattal és az ÁVO sajtó lapnyilvántartásával.⁷⁹

Az operatív technikai alosztály sokrétű feladatait Száberszki József fogta össze, aki érettségi bizonyítvánnyal és 1930 óta kommunista párttagkönyvvvel is rendelkezett, majd a munkaszolgálatból szabadulva az elsők között csatlakozott a Budapesten szerveződő politikai rendészethez. Péter Gábornál pár hónap leforgása alatt a nyomozóapparátus egyik kulcsemberévé nőtte ki magát. Megbízhatóságához nem férhetett kétség, így nemcsak az ÁVO-n, hanem a BM ÁVH is ő vitte a stratégiai fontosságú technikai alosztály irányítását. 1948 végén távozott a testülettől (átadva a helyét helyettesének, Farkas Vladimírnak), és a Pénzügyminisztérium Nemzetközi Főosztályának lett a vezetője, majd amikor 1953. január 15-én a Péter-ügyben letartóztatására került volna sor, végzett magával.⁸⁰

X. alosztály

A front elvonulását követően az új politikai rendőrség egyik legsürgősebb feladata a nyomozati munka információs háttérének megteremtése volt, ami lényegében a nyilvántartás felállítását jelentette. E területen Tömpe András ébredt hamarabb, és Budapestre érkezése után nyomban megkezdte az adatok, iratok gyűjtését, az ezzel megbízott csoport azonban 1945. február végén átkerült Péter szervezetéhez, ahol a továbbiakban Politikai (Bűnügyi) Nyilvántartó Irodaként tárolta a nyilasokról és más háborús bűnösökről beérkező információkat. Tömpe a vidéki főkapitányságon folytatta tovább a munkát, így 1945 októberére már egy Országos Politikai Nyilvántartóval, továbbá személyzeti, valamint besúgói „adatbázissal” rendelkezett.⁸¹ Az ÁVO-n az egységes nyilvántartást Poós Rudolf X. alosztályán szervezték meg. Az alosztályvezető életének további részletei egyelőre ismeretlenek, de egy 1947. áprilisi értekezleten tartott előadásából tudható, hogy az államvédelem ekkor alapvetően háromféle kartotékrendszert vezetett: az egyikben a volt jobboldali szervezetek, egyesületek tagjainak, a másikban a nyílt nyomozásoknak, míg a harmadikban a bizalmi hálózatnak az adatait gyűjtötték.⁸²

1948. január 21-én a nyilvántartás élére Érsek Tibort nevezték ki (Poós helyettesként maradt az alosztályon).⁸³ Az új parancsnok politikai pályafutása 1931-ben a francia kommunista mozgalomban vette kezdetét, a négy polgári iskolát követően ugyanis egy ideig kereskedőinasként próbálta megélhetését biztosítani, ám a nagy gazdasági világválság éveiben nem maradt más lehetőség számára, mint hogy a munkanélküliség elől menekülve német, majd francia szénbányákban vállaljon munkát. Hazatérve napszámos, kifutó, majd katonai szolgálat után a Neményi Papírgyár gépi munkása volt. Erre az időszakra tehető a hazai illegalitásba való bekapcsolódása, amiért is négy alkalommal lett büntetve. A háború után a rendőrszövetkezetenél töltött be vezető funkciót. Az ÁVO X. alosztályától útja 1948 májusában a szervezési alosztályhoz, majd a BM ÁVH-n a határ-, folyam- és légi rendészethez vezetett, annak parancsnokhelyetteseként szolgált. Az önálló ÁVH-n a Gazdasági Főosztály irányításával bízta meg Péter Gábor, de 1951. november 30-án elbocsátotta a szervezettől, így új munkahelye a Belkereskedelmi Minisztérium lett. A tárca ruházati főosztályvezetőjét 1953. január 8-án vették őrizetbe, a Péter-ügy XII. rendű vádlottjaként – népellenes bűntettben, folytatólagosan elkövetett külföldre szökés elősegítésében és előjárói bűntettben elmarasztalva – hatévi börtönt kapott. Büntetését 1956. október 15-én félbeszakították, a következő év februárjában a Legfelsőbb Bíróság bűncselekmény hiányában felmentette. Először az Importtex vállalatnál kapott munkát, 1960 és 1965 között pedig a Damaszkuszi Kereskedelmi Kirendeltséget irányította.⁸⁴

XII. alosztály

AZ ÁVO XII. alosztályaként működött a gépjárművekért, a ruházati, élelmiszer- és nyomtatványellátmány biztosításáért felelős Gazdasági Hivatal, amelyhez 1947 közepéig Számvevőség és Épületgondnokság is tartozott,⁸⁵ de előbb az illetménykezeléseket szervezték ki Számvevőségi Kirendeltség formájában,⁸⁶ majd szeptembertől az Épületgondnokság önállósult, mint XIII. alosztály.⁸⁷

A GH élén végig az eredeti szakmáját tekintve fogtechnikus Szabolcsi Mihály állt, aki a munkaszolgálat alatt ismerkedett meg Száberszki Józseffel, és e kapcsolatnak köszönhetően, hogy 1945 februárjától élelmezési tisztként szolgálhatott a budapesti politikai rendészeten, később pedig nemcsak az ÁVO, de a BM ÁVH gazdasági-műszaki ügyeinek felügyeletét is elláthatta. A politikai rendőrségen utolsó megbízatása az ÁVH Gépjármű Osztályának vezetése volt, 1951 nyarán ugyanis elbocsátották a szervezettől. A civil életben az Autó- és Alkatrész Ellátó Tröszt vezetőhelyetteseként dolgozó Szabolcsi sem úszta meg az 1953-as letartóztatást; mint a Péter-ügy XVII. rendű vádlottját – folytatólagosan elkövetett külföldre szökés elősegítése miatt – másfél év börtönre ítélték.

A Legfelsőbb Bíróság 1957 februárjában bűncselekmény hiányában felmentette a vád alól.⁸⁸

XIII. alosztály

A szociáldemokrata Gábor Róbert, aki 1947 októberéig volt a XIV. kerületi államvédelmi csoport vezetője, visszaemlékezésében a XIII. alosztályról írta, hogy ott párttársa, Temesvári György, majd az ő 1947. áprilisi külföldre távozása után Weller Antal vezetésével az útlevél-ügyeket intézte.⁸⁹ Valójában e tevékenység szervezeti kereteinek tisztázása még várat magára. Az bizonyos, hogy 1945 után az úti okmányokat a Budapesti Főkapitányság Útlevél Osztályán állították ki, ami viszont szoros kapcsolatban állt az ÁVO-val, olyannyira, hogy 1947 áprilisától minden útlevél-kérelmező nevét átküldték Péter Gáborék titkos nyilvántartásába, és csak az államvédelmi jóváhagyás után engedélyezték az útlevél kiadását.⁹⁰ Nem elképzelhetetlen tehát, hogy az Andrásy út 60.-ban is volt egy érintett részleg, azonban a dokumentumokban XIII. számozású egységgel nem találkozunk, egészen 1947. szeptember 4-ig, amikor az Épületgondnokság elnevezés hivatalosan megszűnt, és az ÁVO ingatlanjaival kapcsolatos teendőket az újonnan felállított XIII. alosztály kapta meg. A szervezeti átalakítást az indokolhatta, hogy a politikai rendőrség ez időre magának tudhatta a központi épületen kívül az Andrásy út 62., 64., 68., a Csengery utca 39., 41. és az Eötvös utca 7. alatti házakat is. A vidéki kirendeltségek ekkor még külön épületekkel nem rendelkeztek, elhelyezésüket a helyi rendőrkapitányságokban biztosították.⁹¹

Az alosztály vezetője 1945 elejétől töltötte be a budapesti politikai rendőrség házgondnoki tisztét. Csapó Andor 1920-ban friss kereskedelmi érettségivel lett egy gyógyszer-nagykereskedés tisztviselője, 1926-tól pedig az Angol-Magyar Bank tulajdonában lévő Debreceni Terménykereskedelmi Vállalat egyik osztályvezetője. Felívelő kereskedelmi karrierjét 1929-ben egy csalás és okirat-hamisítási ügy törte derékba, amiért évekre börtönbe került. 1931-es szabadulása után fizikai munkásként dolgozott. A háború után előbb Tömpe Andrásához csatlakozott, akitől 1945 februárjában került át Péter Gáborhoz. Az egyre izmosodó államvédelemnél Csapó kezében is egyre több hatalom összpontosult, hiszen a szervezet az ötvenes évek elejére egész ingatlanbirodalom felett diszponált: irodák, fedett villák, laktanyák, garázsok, raktárak tucatjait tartotta fenn a fővárosban, nem beszélve a munkatáborokról, börtönökről és a már önálló vidéki államvédelmi központokról.⁹² Az ingóságok és az ingatlanok körüli zavaros ügyleteknek nem kis szerepe lett abban, hogy Csapót Péter Gábor mellett II. rendű vádlottként ítélték életfogytiglani börtönre, miután bűnösnek találták hűtlenség, folytatólagosan elkövetett külföldre szökés elősegítése és ugyancsak folytatólagos társadalmi tulajdon elleni büntettségben. 1957-es szabadulása után egy lakásépítő szövetkezet munkairányítójaként dolgozott.⁹³

XIV. alosztály

A központi részlegek, kerületi és vidéki kirendeltségek felállításának, megszüntetésének, adott esetben összevonásának felügyelete, valamint az állomány feltöltésével, az elbocsátásokkal, a fegyelmi kérdésekkel kapcsolatos kádermunka a XIV. alosztályhoz tartozott.

A szervezési és személyzeti ügyek első vezetője Balázs József volt, aki a vidéki politikai rendészettől érkezett, ahol 1945-től Tömpe helyetteseként szolgált, azt megelőzően pedig a háborús években a II. kerületi ellenállás egyik központi figurája volt. Balázst 1947 januárjában a belügyminiszter áthelyezte a budapesti főkapitánysághoz és a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz (KEOKH) osztotta be. 1948 októberében e szervezettel együtt tért vissza az államvédelemhez, amikor a KEOKH-ot mint a BM ÁVH VII. alosztálya szervezték újjá, és annak vezetését bízták rá. 1957-ig látott el különböző belügyi munkaköröket, majd nyugdíjazásáig az Állami Biztosító Főigazgatóságán tevékenykedett.⁹⁴

Az, hogy Balázs 1947. január 23-ai távozása után ki lett az alosztályvezető, egyelőre kérdéses. Annyi bizonyos, hogy 1947. augusztus 28-ig Gyenes-Dienes Andrásnak volt rendelve bizonyos szervezési feladatok mellett a XIV. alosztály ügykörének irányítása.⁹⁵ Gyenes-Dienes tapasztalt rendvédelmi és szervező volt, hiszen 1945 előtt szolgált a csendőrségnél, a háború után pedig a Péter-féle politikai rendőrség szervezési részlegeinek vezetését látta el. 1946 szeptemberében került át a Belügyminisztérium központi apparátusába, ahol újra szervezési, kiképzési feladatokkal bízták meg, amibe beletartozott egy időre az államvédelem ilyen jellegű ügyeinek felügyelete.⁹⁶ Közben július 7-től a XIV. alosztály új vezetőjét is kapott, az I/a. alosztálytól áthelyezett Mátrai Tamást,⁹⁷ akinek 1948. május elsejei távozását követően pedig Érsek Tibor lett az alosztályvezető. 1948. február 28-tól nevelőtiszti státust is rendszeresítettek az alosztályon:⁹⁸ Gellért Gáborra várt az állomány oktatásának, kulturált szórakoztatásának és sportéletének szervezése, valamint részben a szociális problémák kezelése.⁹⁹

XV. alosztály

Az ÁVO XV. alosztályának kezdeti funkciójáról a korabeli dokumentumok nem igazítanak el minket, de egy évekkel későbbi feljegyzés szerint ez lényegében egy belső nyomozócsoportot takart, amelynek feladata az volt, hogy az állomány tagjainak múltjában kutakodjon.¹⁰⁰ A Péter Gábor közvetlen felügyelete alatt álló bizalmas részlegen dolgozott Bauer Miklós alosztályvezetői minőségben. A jogi doktorátussal rendelkező államvédelmi tiszt 1945 februárjában csatlakozott a politikai rendőrséghez, ahol aztán az elkövetkező nyolc évben a legkülönbözőbb területeken hasznosította magát. A bajtársainak ellenőrzésével felhagyva megfordult helyettes vezetőként a szervezési alosztályon, az ÁVH központi operatív nyilvántartójánál és operatív technikai osztályán, 1951 szeptemberétől pedig már a nyugat-európai hírszerzésért felelt. 1953 elején ő is vizsgálati fogságba került, de novemberben „bűncselekmény hiányában” szabadon engedték és az Igazságügyi Minisztériumba helyezték főelőadónak.¹⁰¹

A Bauer-féle XV. alosztályt valamikor 1947 elején feloszlathatták, vagy elképzelhető, hogy más keretek között folytatták tevékenységüket, mert 1947. április 23-án már a XV. alosztály újbóli felállításáról döntött Péter Gábor, amelynek élére egyúttal Fickert Ferencet nevezte ki.¹⁰² Az új szervezet egyfajta pártőrségként funkcionált, a kommunista politikai vezetők, miniszterek mellé beosztott biztosító személyzetet foglalkoztatta. Vezetőjük, Fickert nemcsak a mozgalom, de a szakma veteránja is volt, hiszen már a Tanácsköztársaság Belügyi Népbiztosságában is politikai nyomozó csoportot irányított, amiért aztán 14 évi fegyházra ítélték. 1924-ben fogolycsere útján a Szovjetunióba távozatott, ahol pártoktatóként tevékenykedett. A szovjet hadsereggel visszaérkezve Tömpe vette magához, nemsokára a vidéki politikai rendszert bizalmi alosztályát bízta rá. 1946 nyarán egy időre átkerült a BM Rendőrségi Osztályához, s innen irányították vissza az ÁVO-hoz. 1948 júliusában a párt belügyi bizottsága már a „testőrparancsnok” lecserélését fontolgatta, leváltásának pontos ideje nem ismert, de a BM ÁVH-tól 1949 novemberében a kínai magyar követségre helyezték. Következő munkahelye a műszaki egység volt, 1961-ben visszatelepült a Szovjetunióba.¹⁰³

XVI. alosztály

A Sándor Imre vezette XVI. alosztály alá tartoztak a Nagy-Budapest kerületi és települési rendőrkapitányságaiban működő államvédelmi csoportok.¹⁰⁴ A megalakuláskor az ÁVO a 14 kerület mellett Budafokon, Csepelen, Kispesten, Mátyásföldön és Újpesten képviseltette magát. 1947 márciusában a mátyásföldi kapitánysághoz került Cinkota,¹⁰⁵ augusztustól Pesterzsébeten is jelen volt a politikai rendőrség, továbbá egyidejűleg összevonták az I. és a XII., a II. és a III., illetve a IV. és az V. kerületi kirendeltségeket.¹⁰⁶ A következő év januárjától a VII. kerületi kapitányság épületéből irányították a szomszédos VI. kerület államvédelmi ügyeit,¹⁰⁷ júniusban már a

józsefvárosi és ferencvárosi beosztottaknak is az egyesített VIII/IX. kerületi csoport volt az állomáshelyük.**108**

Az alosztályi szintű szervezeti egységeknél kell rögzítenünk, hogy az ÁVO fennmaradt irataiban nem találkozunk XI. alosztállyal. Gábor Róbert a VIII. alosztályhoz tartozó, nyilasok, volksbundisták, népellenes és háborús bűntettet elkövetők ügyeivel foglalkozó Markó utcai „Népbírósi Kirendeltséget” nevezi meg ilyen számozás alatt.**109** A bíróságra kihelyezett államvédelmi egységről azonban megint csak nem informálnak a dokumentumok, bár az is elképzelhető, hogy az emlékező a Népügyészség ÁVO-részlegére gondolt.

Nincs adatunk a Gábor Róbert által említett XVII. alosztályra vonatkozólag sem, ami állítása szerint a Villányi András vezette Budapesti Főkapitányság Gazdasági Rendészeti Osztályának (GRO) megszüntetése után alakult meg és vette át a gazdasági rendőrségi feladatokat.**110** Az egészen pontosan 1947-től már Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRÜ) elnevezés alatt futó szervezetet 1948. december 15-ével oszlatták fel, és állománya a főkapitányság Bűnügyi Osztályához, valamint a nem sokkal korábban felállított BM ÁVH-hoz került.**111** Péter Gábor persze mindig is előszeretettel sértette meg az önálló gazdaságrendészet hatáskörét, és már a budapesti politikai rendőrség vezetőjeként fenntartotta magának az ilyen jellegű nyomozások lefolytatásának lehetőségét,**112** sőt az ÁVO-n napi „árjelző szolgálatot” rendszeresített.**113**

Egyéb szervezeti egységek

Az alosztályok mellett az ÁVO-n 1947-től külön is nevesítették a Népügyészségi Kirendeltséget, illetve az Államrendészetet,**114** de, mint már jeleztük, valójában mindkettő esetében egy alosztályon belül működő vagy ahhoz rendelt részlegről volt szó: előbbi a VIII.-hoz, utóbbi a IX.-hez tartozott. Ugyancsak említettük az Épületgondnokságot, amely a XII. alosztály kereteiben működött, mielőtt 1947 szeptemberében XIII. alosztályként szervezték volna újjá, illetve a Számvevőségi Kirendeltséget, ami pedig pár hónappal korábban, júniusban vált le ugyancsak a XII. alosztályról. Az önállósított illetmény-ügyek és egyéb járandóságok kifizetéséért vezetőként Filló János felelt. A rendőrszámvevő tiszt 1923 óta állt állami alkalmazásban, és 1945-ben csatlakozott a Budapesten szerveződő politikai rendőrséghez, ahol hamarosan a GH-főnök helyettesítését látta el.**115**

Az ÁVO elődszervezeteihez hasonlóan nem rendelkezett nagyobb létszámú fegyveres alakulattal, a biztosítási feladatokat az Államrendőrség Rendőri Őrségének tagjai látták el. A fővárosban 1945 februárjától 100 fővel felügyelték a Politikai Rendészeti Osztály ingatlanait, fogdáit, és az egységen belül csak 1946 közepén állították fel a nap bármely órájában Péter Gábor és helyettesei rendelkezésére álló ún. Állandó karhatalmi készülségi osztágot, egy tiszttel és 14 legénységi állományú beosztottal. Ugyanekkor Tömpe Bajza utca 52. szám alatti székházát 37 fős rendőri erő vigyázta.**116** Az egyesített politikai rendőrségen az ingatlanokkal és fogdákkal kapcsolatos biztosítási teendők a Budapesti Rendőri Őrséghez tartozó ÁVO Őrségi Osztályparancsnokságra hárultak (ami a korabeli dokumentumokban őrszemélyzetként, ritkábban őrszemélyzeti alosztályként is megjelenik). Az őrség első – csak névről ismert – parancsnoka Vladár Sándor volt,**117** és vélhetően őt követte 1948. július 30-án Kajli József, akit a IX. alosztály vezetőhelyettesi posztját hagyta a háta mögött.**118** Kajli a nyolc középiskolai osztály után víz- és gázszerelőként dolgozott, miközben a kommunista szervezkedésekből is kivette a részét, amiért fogházbüntetéseket kapott. Péter Gábor 1945-ben már az egyik nyomozócsoportját, az ÁVO-őrség után pedig a BM ÁVH-n felállított első komolyabb karhatalmi alakulat parancsnokságát is rábízta, majd az ÁVH megalakulásakor a Határőrség és Belső Karhatalom élére állította, de 1950 novemberében elbocsátották a szervezettől. Az államvédelmi karrierjének lezárulását követően újból az iparban kapott munkát, mint az Észak-magyarországi Vegyiművek főmechanikus-helyettese, 1956-ban a Gázszolgáltató Vállalat önálló gyártmányszerkesztőjeként volt foglalkoztatva.**119**

Az Államvédelmi Osztály működtetett továbbá egy Telefonközpontot,¹²⁰ illetve egy Panaszfelvevő csoportot, ahová az állampolgári bejelentéseket várták; ennek elnevezése 1947 februárjától Tudakozóra változott.¹²¹

Az Államvédelmi Osztály kétéves fennállása alatt szervezetenként megizmosodott, Péter azonban nem volt elégedett. Szemei előtt egy még nagyobb és mindenekelőtt önállóbb államvédelem lebegett. Terhesnek érezte a BM-et, a Katpolt és a GRÜ-t. Legnagyobb fájdalma, hogy nem rendelkezett karhatalmi feladatokra alkalmas saját őrszeméllyel, de igencsak ácsingózott a határrendészetre, a külföldiek ellenőrzésének és az útlevelek kiállításának jogosítványára is. A függetlenedési törekvések felé mutatott egy gazdasági hivatal és államvédelmi tanosztály felállításának terve.¹²² Az igazat megvallva, Péter törekvéseinek volt jogalapja, hiszen Dinnyés Lajos kormányának 1947. augusztus 3-án kelt rendelete „de jure” a budapesti és vidéki főkapitánysággal egyenrangú közép fokú hatóságnak nevezte meg „az államrendőrség államvédelmi hatóságát”.¹²³ A „de facto” hatósághoz vezető út pedig 1948-ban már egyre kevésbé tűnt rögzösnek. Nem zavarták a képet az ellenzéki pártok (a függetlenségek betiltva, a demokraták passzivitásban), és ami még fontosabb, a kisgazdák széttzilálása a vége felé közeledett, nemkülönben a szocdemeké, akiknek az önállósága június 12-ével, a Magyar Dolgozók Pártjában olvadt fel.

A politikai rendőrséget érintő kérdések legfelsőbb pártfórumán, az MDP Belügyi Bizottságában 1948. július 6-án Rajk fel is vetette egy 8-10 ezer fős karhatalom szervezését az ÁVO mellérendeltségében, miként azt is, hogy „indokolt esetben” az államvédelem vezetője a belügyminiszter előzetes engedélye nélkül rendelhessen el letartóztatást.¹²⁴ Hat nappal később, július 12-én egy éjszakába nyúló ülésen Rajk előterjesztésére újfent megerősítették a politikai rendőrség „másodfokú hatósággá” emelését, valamint részére az Útlevel Osztály, a KEOKH és a határrendészet átadását, Péter pedig megint benyújtotta igényét a saját őrszemélyzeti parancsnokságra.¹²⁵ A zöld jelzés ellenére a Péter–Rajk-koncepció gyakorlati kivitelezése nem indult meg azonnal. Másra nem gondolhatunk, mint arra, hogy a tárca élén történt változások szóltak közbe. Rajkot ugyanis augusztus 5-én külügyminiszterré nevezték ki, utódja a belügyben Kádár János lett. Az új tárcavezető a Belügyi Bizottság szeptember 4-i ülésén kapta meg a jóváhagyást az átalakításra,¹²⁶ és pár nap múlva kiadta a 288.009/1948. és 288.010/1948. B.M. számú rendeleteit, s így 1948. szeptember 10-i hatállyal létrejött a kibővített jogkörű politikai rendőrség, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága.¹²⁷

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² A két szervezet történetéhez lásd Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009.

³ Bővebben Okváth, 2000: 57–96.

⁴ Lásd a minisztertanács 1946. augusztus 30-i jegyzőkönyvét. Közli Szűcs (szerk.), 2003: 1283–1284.

⁵ *Magyar Közlöny*, 1946a: 2–3. A *Magyar Közlöny* 1946. szeptember 18-i számában közölt helyesbítés értelmében a „szervezeti” szó elhagyandó a fenti címből. *Magyar Közlöny*, 1946b: 1.

⁶ A belügyminiszter 533.900/1946. B.M. számú rendelete az államháztartás egyensúlyi helyzetének rendbe hozása érdekében az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. M.E. számú rendelet 1. §-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában. *Rendőrségi Közlöny*, 2. évf. 21. sz. (1946. október 6.) 574–575. Rajk az 1946. október 5-én kelt körlevelében a 10.060/1946. M.E. számú rendeletre hivatkozva a politikai rendészeti ügyekben a vármegyei főkapitányságok hatáskörét kiterjesztette a vármegye egész területére és kijelölte az új vármegyei politikai rendészeti osztályok vezetőit is. MNL OL XIX-B-1-r-493-517827/1946.

⁷ A belügyminiszter 535.059/1946. B. M. számú rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya szervezetéről, valamint feladat- és ügköréről. *Rendőrségi Közlöny*, 2. évf. 25. sz. (1946. december 15.) 667–669.

⁸ A belügyminiszter 535.000/1946. B. M. számú rendelete a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának, valamint alája rendelt rendőri hatóságoknak szervezeti szabályai tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1946. 276. sz. (december 3.) 2–10.

⁹ Péter Gáborról bővebben Gyarmati, 2002: 25–78.; Müller, 2012: 72–86.

¹⁰ Krahulcsán–Müller, 2009: 9–62. Lásd 27.

¹¹ Fehér Lajos 1945 nyaratól folyamatosan próbálkozott a távozással, de Péter ezt rendre megakadályozta. Csak 1946 szeptemberében hagyta jóvá a pártvezetés Fehér kérelmét, ekkor visszatérhetett eredeti szakmájához, az újságíráshoz, és a *Szabad Föld* szerkesztője lett. Azonban – egy máig megfjejtetlen okból kifolyólag – mégsem szakított el nyomban minden rendőrségi szálát: 1947 októberében a Köztársasági Érdemrend arany fokozatát még alezredesként vette át, és hivatalosan Péter is csak 1948 márciusában jelentette be az állomány előtt a távozását. Lásd ÁBTL 1.2. 74/1948. sz. napiparancs, 1948. március 31. Későbbi életének is lett egy „belügyes” szakasza, ugyanis 1962-ben miniszterelnök-helyettesnek nevezték ki, ahol az egyik reszortja a másfél évtizeddel korábban megismert terület felügyelete lett. Vele kapcsolatban lásd Papp, 2011. http://www.betekinto.hu/2011_3_papp (utolsó letöltés: 2013. augusztus 9.); Müller, 2012: 94–97.

¹² PIL 274. f. 10. cs. 114 ö. e. Rákosi Mátyás levele Georgi Dimitrovnak, 1945. március 17.

¹³ ÁBTL 1.2. 227/1946. sz. napiparancs, 1946. október 8.

¹⁴ Huszár, 2009: 69., 76. és 129.

¹⁵ MNL OL M-KS 276. f. 67. cs. 124. ö. e. [Péter Gábor feljegyzése Rajk László és az államvédelem kapcsolatáról, 1948.]

¹⁶ Krahulcsán–Müller, 2009: 35. ÁBTL 3.1.9. V-32000/5. Gyuris Kálmán környezettanulmánya, 1949. július 8. Uo. V-120655. Garami József rendőr irodafőtiszt nyilatkozata, 1949. D. n.

¹⁷ ÁBTL 2.1. III/8. Jelentés Bittman István ügyében, 1956. április 19.

¹⁸ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Krahulcsán–Müller: 2009: 11., 23. és 33. ÁBTL 1.2. 165/1947. sz. napiparancs, 1947. július 26. MNL OL M-KS 276. f. 67. cs. 124. ö. e. [Péter Gábor feljegyzése Rajk László és az államvédelem kapcsolatáról, 1948].

¹⁹ Uo. 26/1948. sz. központi utasítás, 1948. június 25.

²⁰ Uo. 12/1948. sz. központi utasítás, 1948. december 17.

²¹ ÁBTL 2.1. VI/16. ÁBTL 1.11.11. 4. d. 59970. Timár István útlevelekérelme. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 29. ö. e. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottságának 1957. június 14-i üléséről. Uo. 253. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1961. december 19-én tartott üléséről.

²² ÁBTL 3.1.9. V-32000/5. Gyuris Kálmán környezettanulmánya, 1949. július 8.

²³ PIL 274. f. 11. cs. 10. ö. e. Kimutatás [az ÁVO vezetőiről, d. n.].

²⁴ G. Korotkevics megbeszélése Péter Gáborral, 1947. április 5. Közölte Izsák–Kun (szerk.), 1994: 170–171.

²⁵ ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

²⁶ Vándor Ferenc 1946 februárjáig a Vodráska nevet viselte, nem összekeverendő névrokonával Vándor (Weinberger) Ferencel, aki a hatóság gazdasági szerveinél volt beosztásban, és a Péter Gábor és társai-perben lett elítélve. ÁBTL 2.1. V/4. és V/4-a. Uo. IX/10. Uo. IX/24.

²⁷ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. VI/2. Cserényi-Zsitnyányi, 2009. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés: 2013. augusztus 29.)

²⁸ ÁBTL 2.1. XI/1. (1947. évi operatív csoportvezetői értekezlet anyagai.) Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Horváth Sándor felszólalását.

²⁹ ÁBTL 2.1. XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Mátrai Tamás felszólalását.

³⁰ MNL OL XIX-B-1-r-790. sorsz.-1945. Hamburger Sándor eskütételi jegyzőkönyve, 1945. január 23. Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. Lásd még Hamburger Sándorra vonatkozóan a kötet bevezető tanulmányából: Krahulcsán–Müller, 2009: 11., 22., 23. és 28. oldalakat. Továbbá ÁBTL 2.1. I/15-a. Horváth Sándor tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. július 27. ÁBTL 2.1. IX/24.

³¹ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Mátrai Tamás és Gábor Sándor felszólalását.

³² Lásd az ÁVO-jelentéseket az említett kommunista politikusok titkársági irataiban: MNL OL MK-S 276. f. 65., 66., 67. és 68. cs.

³³ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller, 2009: 353–366. MNL OL M-

KS 276. f. 54. cs. 73. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1949. november 23-i üléséről. ÁBTL 2.1. VI/48. Jegyzőkönyv Mátrai Tamás 14-ik kihallgatásáról, 1953. január 28. Uo. Szabdlábra helyezési határozat, 1953. november 14. ÁBTL 2.1. IX/24. Az 1956 előtt rehabilitáltak nyilvántartása.

³⁴ ÁBTL 1.2. 148/1947. sz. napiparancs, 1947. július 7.

³⁵ Szücs Ernővel kapcsolatban lásd Huszár, 2009. Továbbá ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6.

³⁶ ÁBTL 1.2. 196/1948. sz. napiparancs, 1948. augusztus 28.

³⁷ ÁBTL 2.8.1. 6657. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 45. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1959. február 27-én tartott üléséről. Uo. 143. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1962. október 2-án tartott üléséről.

³⁸ ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. központi utasítás, 1948. január 3.

³⁹ Uo. 1. sz. körözüvény, 1948. január 17.

⁴⁰ ÁBTL 1.2. Szervezési és vezetési irányelvek vidéki államvédelmi szervek számára, 1948. január 19.

⁴¹ ÁBTL 1.2. 23/1948. sz. központi utasítás, 1948. június 5.

⁴² Uo. 26/1948. sz. központi utasítás, 1948. június 25.

⁴³ *Rendőrségi Közlöny*, 1948: 454–455. Kihirdetve: ÁBTL 1.2. 13/1948. sz. napiparancs, 1948. január 17.

⁴⁴ ÁBTL 2.8.1. 4811. ÁBTL 1.2. 205/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 4.2. 1953-1-53. 49. kötet. A belügyminiszter 51. számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1953. november 1. ÁBTL 2.1. V/4-a. Sándor Imre kihallgatása, 1954. március 2.

⁴⁵ ÁBTL 1.2. 205/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.

⁴⁶ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Dékán István felszólalását.

⁴⁷ Okvách, 2000.

⁴⁸ MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 240. ő. e. Javaslat a Titkársághoz Dékán Istvánnal kapcsolatban, 1953. április 22.

⁴⁹ PIL Sajtóanyag. Dékán István önéletrajza, 1981. szeptember 4. (másolat). Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 240. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1953. április 22-én du. 5 órakor megtartott üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 125. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1953. július 9-én du. 5 h-kor tartott üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 260. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. december 8-i üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 288. f. 7. cs. 86. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1960. augusztus 9-én tartott üléséről.

⁵⁰ ÁBTL 2.1. XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Száborszki József felszólalását.

⁵¹ ÁBTL 2.1. XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Tihanyi János felszólalását.

⁵² Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. ÁBTL 2.1. VI/5. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 105. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1950. június 21-én du. 5 órakor tartott üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 125. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. január 3-án du. 5 órakor tartott üléséről. Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

⁵³ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. ÁBTL 2.1. VI/64. MNL OL MK-S 288. f. 7. cs. 143. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1962. október 2-án megtartott üléséről.

⁵⁴ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Szöllösi György felszólalását. Uo. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Száborszki József felszólalását.

⁵⁵ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 1.2. 238/1947. sz. napiparancs, 1947. október 22. ÁBTL 2.1. VI/63. ÁBTL 2.1. IX/24. Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

- ⁵⁶ ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. január 8.
- ⁵⁷ Uo. 10/1948. sz. napiparancs, 1948. január 14.
- ⁵⁸ A budapesti és a vidéki politikai rendészeti osztályok szervezeti felépítését lásd Krahulcsán–Müller, 2009: 21–48.; Müller, 2012: 10–22.
- ⁵⁹ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Woititz Endre felszólalását.
- ⁶⁰ ÁBTL 1.2. A külső osztályok részére 1947. évi május hó 5-én megtartott II. sz. „Központi Értekezlet”-ről szóló összefoglaló, 1947. május 17. Lásd Simándy György, Emőd János, Jánoska József, Bolvári Kálmán és Dombos Lajos felszólalását.
- ⁶¹ A kormánybiztossággal kapcsolatban lásd Krahulcsán–Müller, 2009: 40. és 54–55.
- ⁶² ÁBTL XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Venczel főhadnagy felszólalását.
- ⁶³ ÁBTL 1.2. 253/1947. sz. napiparancs, 1947. november 10. ÁBTL 3.2.5. O-8-089/1. Jelentés, Tel-Aviv, 1962. február 7. ÁBTL 3.1.5. O-12768/a. Feljegyzés, 1967. július 8.
- ⁶⁴ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 1.2. 170/1947. sz. napiparancs, 1947. augusztus 1. Uo. 68/1948. sz. napiparancs, 1948. március 23. MNL OL MK-S 276. f. 55. cs. 55. ö. e. Jegyzőkönyv a Szervező Bizottság [1949.] január 31-i üléséről.
- ⁶⁵ ÁBTL 1.2. 68/1948. sz. napiparancs, 1948. március 23.
- ⁶⁶ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Uo. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Janikovszky Béla felszólalásait.
- ⁶⁷ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. ÁBTL 2.1. VI/7. ÁBTL 3.1.9. V-150019/5. Janikovszky Béla kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 29. Krahulcsán–Müller, 2009: 28. és 36.; Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ⁶⁸ ÁBTL 1.2. 176/1947. sz. napiparancs, 1947. augusztus 8. Uo. 68/1948. sz. napiparancs, 1948. március 23.
- ⁶⁹ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 16–22.
- ⁷⁰ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli: Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. VI/1-d. 1–12. Kimutatás a „Péter Gábor és társai” ügyében elítélt személyek perújrafelvételek során történt rehabilitálásáról, büntetések csökkentéséről, büntetések meghagyásáról, 1979. július 9. Uo. VI/14. (Princz Gyula). ÁBTL 3.1.9. V-150019/1. (Farkas Mihály és társai) 122–131. Princz Gyula tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1957. január 29–30. ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. Lásd Princz Gyula felszólalását. Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ⁷¹ ÁBTL 1.2. 9/1948. sz. napiparancs, 1948. január 13.
- ⁷² ÁBTL 1.2. 10/1948. sz. napiparancs, 1948. január 14.
- ⁷³ PIL 274. f. 11. cs. 10. ö. e. Az ÁVO VII. a[ll]o[sztályá]nak jelentése Villányi bajtárs által irányított munka visszasságairól, 1948. február 28. ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.
- ⁷⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 2.1. IX/10. ÁBTL 2.1. V/4. és V/4-a. ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 4599.
- ⁷⁵ ÁBTL 1.2. 17/1947. sz. napiparancs, 1947. január 23.
- ⁷⁶ Uo. 9/1948. sz. napiparancs, 1948. január 13.
- ⁷⁷ ÁBTL 4.1. A-3059. ÁBTL 4.2. 10-21/9/1960. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. sz. parancsa, 1960. június 22. (Szabályzat a BM Politikai Nyomozó Főosztály vizsgálati szervei számára.)
- ⁷⁸ Az operatív technikával kapcsolatban lásd bővebben Müller, 2011: 229–260. ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. ÁBTL 1.2. A külső osztályok vezetői részére 1947. évi ápr. hó 9-én megtartott I. sz. „Központi Értekezlet”-ről szóló összefoglaló jelentés, 1947. április 19. ÁBTL 2.1. XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Száberszki József felszólalásait.
- ⁷⁹ ÁBTL 2.1. XI/1. Az első operatív-csoportvezetői értekezlet, 1947. április 11–12. 89–90.
- ⁸⁰ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli: Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 28. ö. e. Jegyzőkönyv a Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának 1949. február 2-án tartott üléséről. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 105. ö. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1950. június 21-én du. 5 órakor tartott

üléséről. ÁBTL 2.1. VI/73. Feljegyzés a folyó vizsgálati ügy során bekövetkezett halálesetokról és öngyilkosságokról, 1953. június 9.

⁸¹ Lásd Krahlucsán–Müller, 2009: 42.

⁸² ÁBTL 1.2. A külső osztályok vezetői részére 1947. évi ápr. hó 9-én megtartott I. sz. „Központi Értekezlet”-ről szóló összefoglaló jelentés, 1947. április 19. Lásd Poós Rudolf felszólalását.

⁸³ ÁBTL 1.2. 16/1948. sz. napiparancs, 1948. január 21.

⁸⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 2.1. VI/6. Uo. VI/1-d. 1–12. Kimutatás a „Péter Gábor és társai” ügyében elítélt személyek perújrafelvételek során történt rehabilitálásáról, büntetések csökkentéséről, büntetések meghagyásáról, 1979. július 9. MNL OL MK-S 276. f. 54. cs. 170. ö. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. november 28-án du. 5 órakor tartott üléséről. MNL OL MK-S 288. f. 7. cs. 85 ö. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1960. július 26-án tartott üléséről. MNL OL MK-S 288. f. 7. cs. 236. ö. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1965. május 11-én tartott üléséről.

⁸⁵ ÁBTL 1.2. 84/1947. sz. napiparancs, április 18.

⁸⁶ Először önálló szervezeti egységként felsorolva: ÁBTL 1.2. 129/1947. sz. napiparancs, 1947. június 26.

⁸⁷ Uo. 197/1947. sz. napiparancs, 1947. szeptember 4.

⁸⁸ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahlucsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 2.1. VI/15.

⁸⁹ Gábor, 1998: 175. és 375. A szerző kötetének dokumentum-függelékei között közli a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály 1946. szeptember 25-i 61. sz. körözünyét (373–376.). A begépelte dokumentum vélhetően a leendő ÁVO szervezeti felépítését tartalmazza, ezért kértük az Egyesült Államokban élő egykori szociáldemokrata politikust, hogy küldje el nekünk az eredeti iratot, vagy annak legalább egy másolati példányát, mivel az a magyar közgyűjteményekben nem található meg. Gábor Róbert, aki a Politikai Rendészeti Osztályokról szóló dokumentumkötetünk [Krahlucsán–Müller (szerk.), 2009] munkálataikor segítségünkre volt, most elzárkózott kérésünk elől, és közölte, hogy a dokumentumokat „zároltatta”. Az általa említett Weller Antal később a BM ÁVH XI. (Útlevel) alosztályának lett a vezetője. Lásd ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.

⁹⁰ Lásd bővebben Krahlucsán, 2011. http://www.betekinto.hu/2011_4_krahlucsan (utolsó letöltés: 2013. augusztus 7.).

⁹¹ Az ÁVO-ingatlanokhoz lásd ÁBTL 1.2. ÁVO napiparancsok, körözünyék, illetve MNL OL XIX-B-1-ax. BM Építési Osztály iratai 1-2. d.

⁹² Lásd bővebben Müller, 2012: 223–235.

⁹³ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahlucsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366.; Krahlucsán–Müller, 2009: 23. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 2.1. VI/4.

⁹⁴ Krahlucsán–Müller, 2009: 40. 48. A Gábor Róbert által közölt 61. sz. körözünyében, mint „Palás József” szerepel (lásd Gábor, 1998: 376.). ÁBTL 1.2. 17/1947. sz. napiparancs, 1947. január 23. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. MNL OL MK-S 288. f. 7. cs. 721. ö. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1985. május 27-én megtartott üléséről. Krahlucsán, 2011. http://www.betekinto.hu/2011_4_krahlucsan (utolsó letöltés: 2013. július 24.).

⁹⁵ ÁBTL 1.2. 191/1947. sz. napiparancs, 1947. augusztus 28.

⁹⁶ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahlucsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366.; Krahlucsán–Müller, 2009: 28., 33. és 59.

⁹⁷ ÁBTL 1.2. 148/1947. sz. napiparancs, 1947. július 7.

⁹⁸ Uo. 49/1948. sz. napiparancs, 1948. február 28.

⁹⁹ MNL OL XIX-B-1-r-499. t. 80. d. Jelentés, 1948. május 8.

¹⁰⁰ ÁBTL 2.1. VI/60. Sós Vera sajátkezű feljegyzése, 1953. március 6.

¹⁰¹ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahlucsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366.; Krahlucsán–Müller, 2009: 23. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. ÁBTL 2.1. VI/22. Uo. IX/24. Az 1956 előtt rehabilitáltak nyilvántartása.

¹⁰² ÁBTL 1.2. 88/1947. sz. napiparancs, 1947. április 23.

¹⁰³ Krahulcsán–Müller, 2009: 48. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 2. ő. e. [Jegyzőkönyv a Belügy Bizottság 1948. július 12-i üléséről.] MNL OL MK-S 267. f. 54. cs. 71. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1949. november 9-i üléséről. MNL OL MK-S 288. f. 5. cs. 649. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1974. október 29-én tartott üléséről. MNL OL MK-S 288. f. 7. cs. 476. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1975. április 14-én tartott üléséről.

¹⁰⁴ Nagy-Budapestet az 1949. évi XXVI. törvény hozta létre, amely 1950. január elsejei hatállyal Budapesthez csatolt hét, addig önálló várost és 16 nagyközséget. Valójában a közigazgatás egyes ágainak hatásköre már 1950 előtt is kiterjedt a Budapestet környező településekre, ilyen volt a közmunkatanács és az államosított rendőrség.

¹⁰⁵ ÁBTL 1.2. 13. sz. központi utasítás, 1947. március 29.

¹⁰⁶ Uo. 176/1947. sz. napiparancs, 1947. augusztus 8.

¹⁰⁷ Uo. 24/1948. sz. napiparancs, 1948. január 30.

¹⁰⁸ Uo. 142/1948. sz. napiparancs, 1948. június 23.

¹⁰⁹ Gábor, 1998: 169.

¹¹⁰ Uo. 175.

¹¹¹ Molnár, 2010: 46–64.

¹¹² Krahulcsán–Müller, 2009: 31.

¹¹³ ÁBTL 2.1. XI/1. A II. operatív csoportvezetői értekezlet, 1947. június 26. Lásd Mátrai Tamás és Bolgár György felszólalását.

¹¹⁴ ÁBTL 1.2. 17/1947. sz. napiparancs, 1947. január 23. Uo. 4. sz. körövény, 1947. február 22.

¹¹⁵ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 1.2. 10/1948. sz. napiparancs, 1948. január 14. ÁBTL 1.2. A külső osztályok vezetői részére 1947. évi ápr. hó 9-én megtartott I. sz. „Központi Értekezlet”-ről szóló összefoglaló jelentés, 1947. április 19. Lásd Filló János felszólalását.

¹¹⁶ Krahulcsán–Müller, 2009: 21, 35, 45.

¹¹⁷ Lásd ÁBTL 1.2. 214/1947. sz. napiparancs, 1947. szeptember 25.

¹¹⁸ ÁBTL 1.2. 173/1948. sz. napiparancs, 1948. július 30.

¹¹⁹ Kimutatás a Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának végleges szolgálatában álló alkalmazottakról a folyó évi június 23-án kelt 114/1945. számú Főkapitányi napiparancs 12. pontjában foglalt rendelkezések szerint, 1945. július 3. Közli Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 353–366. ÁBTL 2.1. IX/4. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. ÁBTL 3.1.9. V-150019/2. (Farkas Mihály és társai) Kajli József kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. október 6. Cserényi-Zsitnyáni, 2009.

¹²⁰ ÁBTL 1.2. 84/1947. sz. napiparancs, 1947. április 18.

¹²¹ ÁBTL 1.2. 25/1947. sz. napiparancs, 1947. február 3.

¹²² PIL 274. f. 11. cs. 10. ő. e. Észrevételek az államvédelem továbbfejlesztésére kidolgozott javaslatokhoz és irányelvekhez [d. n.]. ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

¹²³ A Magyar Köztársaság kormányának 9.482/1947. Korm. számú rendelete az államrendőrség zavartalan működésének biztosítása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1947: 2121–2123.

¹²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 1. ő. e. Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. július 6-án megtartott üléséről.

¹²⁵ MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 2. ő. e. [Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. július 12-én megtartott üléséről.]

¹²⁶ MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 3. ő. e. Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. szeptember 4-én megtartott üléséről.

¹²⁷ *Magyar Közlöny*, 1948a: 727–728.; 1948b: 728.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.11.11. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
- 1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai
- 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
- I/15-a. Korondi Béla (Rajk László és társai)

III/8.	Kálmán József és társai
V/4.	Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
V/4-a.	Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
VI/1-d	Péter Gábor és társai
VI/2.	Bálint István
VI/4.	Csapó Andor
VI/5.	Décsi Gyula
VI/6.	Érsek Tibor
VI/14.	Princz Gyula
VI/15.	Szabolcsi Mihály
VI/16.	Tímár István
VI/22.	Dr. Bauer Miklós
VI/48.	Mátrai Tamás
VI/60	Szendy György
VI/64.	Tihanyi János
VI/73.	Feljegyzés a „Péter-ügy” vizsgálata során bekövetkezett halálesetekről
IX/4.	Összesítő jelentés a munkásmozgalmi emberek ellen indított koncepciós perekben őrizetbe vett, elítélt, internált személyek rehabilitálásáról
IX/10.	Összefoglaló a „Szücs Ernő és társai” ügyben őrizetbe vett és internált személyekről. I. kötet
IX/24.	Az 1956 előtt rehabilitáltak nyilvántartása
XI/4.	Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére – jelentések, kimutatások
2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
4599	Radványi Dezső

	4811	Sándor Imre
	6657	Wagner Anna
3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-12768/a.	Vegyes ellenséges kategóriák, 2. kötet
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-32000/5.	Katonai vonalon elkövetett bűntettek
	V-120655	Ferenczi Enoch
	V-150019/1.	Farkas Mihály és társai
	V-150019/2.	Farkas Mihály és társai
	V-150019/5.	Farkas Mihály és társai
3.2.5.	Operatív dossziék (O-8-dossziék)	
	O-8-089/1.	„Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-1363/4.	Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc. IV. kötet: Az államvédelmi szervek operatív eszközeinek és módszereinek alkalmazása az ellenséges tevékenység megelőzése, megakadályozása és leleplezése érdekében
	A-3059	A letartóztatott kihallgatása (Ideiglenes tananyag). Budapest, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1958.
4.2.	Parancsgyűjtemény	

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. f. Magyar Kommunista Párt (MKP)

10. cs.

Külügyi Osztály

Sajtóanyag

Dékán István önéletrajza, 1981. szeptember 4.
(másolat)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 276. f.	MDP központi szervei
53. cs.	Politikai Bizottság
54. cs.	Titkárság
55. cs.	Szervező Bizottság
65. cs.	Rákosi Mátyás titkári iratai
66. cs.	Gerő Ernő titkári iratai
67. cs.	Farkas Mihály titkári iratai
68. cs.	Révai József titkári iratai
M-KS 288. f.	MSZMP iratai
5. cs.	Politikai Bizottság
7. cs.	Titkárság
XIX-B-1	Belügyminisztérium
r	Elnöki Főosztály iratai
ax	Építési Osztály iratai

Nyomtatásban megjelent források

Izsák–Kun (szerk.), 1994

Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok 1944–1948. Szerkesztette: Izsák Lajos és Kun Miklós. Budapest, Századvég Kiadó.

Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. köt. *A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Szerkesztette: Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Magyar Közlöny, 1946a

A Magyar Köztársaság kormányának 10.060/1946. M.E. sz. rendelete az államháztartás egyensúlyi helyzetének rendbe hozása érdekében az államrendőrség kebelén belül végrehajtandó szervezeti változásokról és az

államrendőrséget érintő egyes kérdések újabb szabályozásáról. *Magyar Közlöny*, 201. sz., szeptember 5.

Magyar Közlöny, 1946b

Helyesbítés. *Magyar Közlöny*, 212. sz., szeptember 18.

Magyar Közlöny, 1947

A Magyar Köztársaság kormányának 9.482/1947. Korm. számú rendelete az államrendőrség zavartalan működésének biztosítása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 175. sz., augusztus 3.

Magyar Közlöny, 1948a

A belügyminiszter 288.009. IV/1. B.M. számú rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya közép fokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 19. sz., szeptember 8.

Magyar Közlöny, 1948b

A belügyminiszter 288.010. IV/1. B.M. számú rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 19. sz., szeptember 8.

Rendőrségi Közlöny, 1948

A belügyminiszter 218.014/1948. IV. 1.a. B. M. sz. rendelete az államrendőrség járási kapitányságaihoz beosztott államvédelmi előadók, illetve államvédelmi megfigyelők szolgálati viszonyának újabb szabályozása tárgyában, 1948. január 14. *Rendőrségi Közlöny*, 12. sz., június 1.

Szücs (szerk.), 2003

Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5. – 1946. november 15. B. kötet. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szücs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Hivatkozott irodalom

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi

Gábor, 1998

Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944–1948.* Budapest, Századvég Kiadó.

Gyarmati, 2002

Gyarmati György: Péter Gábor fiatalága, 1906–1945. Kutatási gondok az ÁVH-főnök életrajzában feltárásában. In *Trezor 2. A Történelmi Hivatal évkönyve, 2000–2001.* Szerkesztette: uő. Budapest, Történelmi Hivatal. 25–78.

-
- Huszár, 2009
Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai.* Budapest, Corvina.
- Krahulcsán, 2012
Krahulcsán Zsolt: A BM KEOKH és Útlevel Osztály szervezettörténete, 1956–1962. *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2011_4_krahulcsan
- Krahulcsán–Müller, 2009
Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december – 1946. október. In *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből.* 1. köt. *A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Szerkesztette: uők. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 9–62.
- Molnár, 2010
Molnár János: Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945 és 1948 között. *Múltunk*, 4. sz. 46–64.
- Müller, 2011
Müller Rolf: Az operatív technika alkalmazása és szervezeti keretei a politikai rendőrségen, 1945–1962. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011).* Főszerkesztő: Csóka Ferenc, szerkesztette: Boda József, Csóka György et al. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 229–260.
- Müller, 2012
Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban.* Budapest, Jaffa Kiadó, 72–86.
- Okváth, 2000
Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal. 57–96.
- Papp, 2011
Papp István: Fehér Lajos, Péter Gábor helyettese. *Betekintő*, 3. sz. http://www.betekinto.hu/2011_3_papp